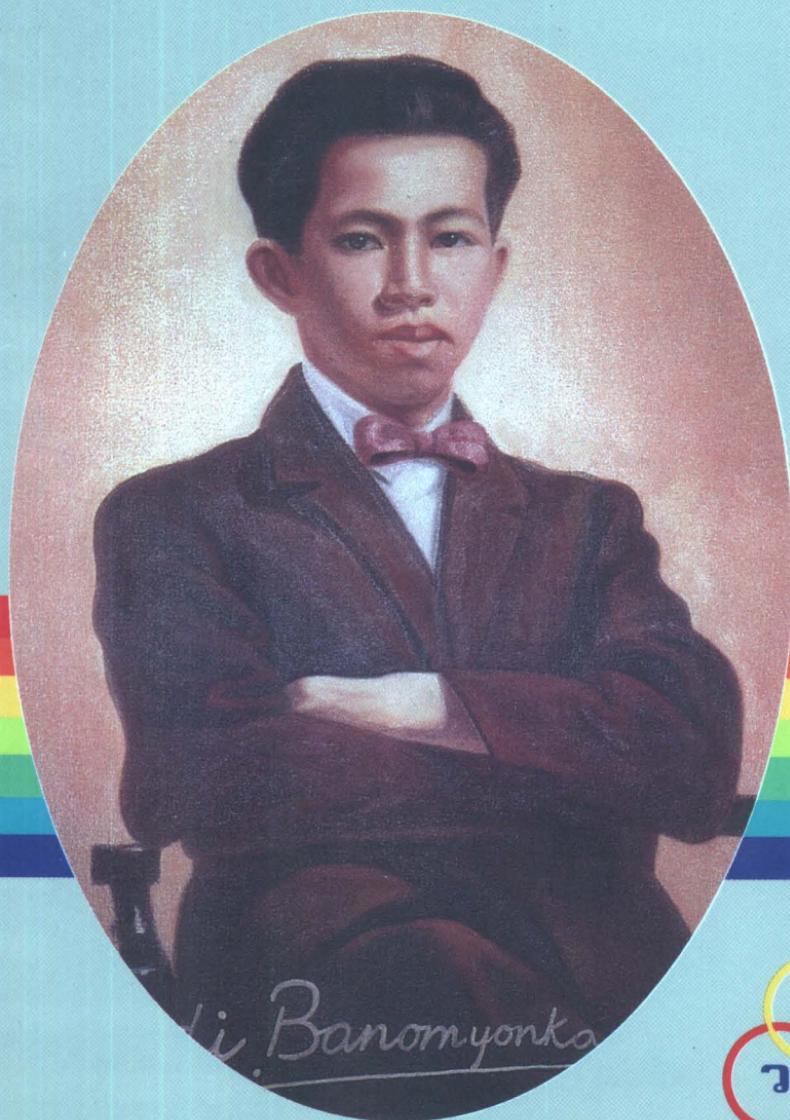

ກ້າວແຮກແຫ່ງຄວາມສໍາເລົດ

ດຣ.ປະຈຸບັນ ພັນຍັນ

ວິຊາ ກູໂຍຣີນ

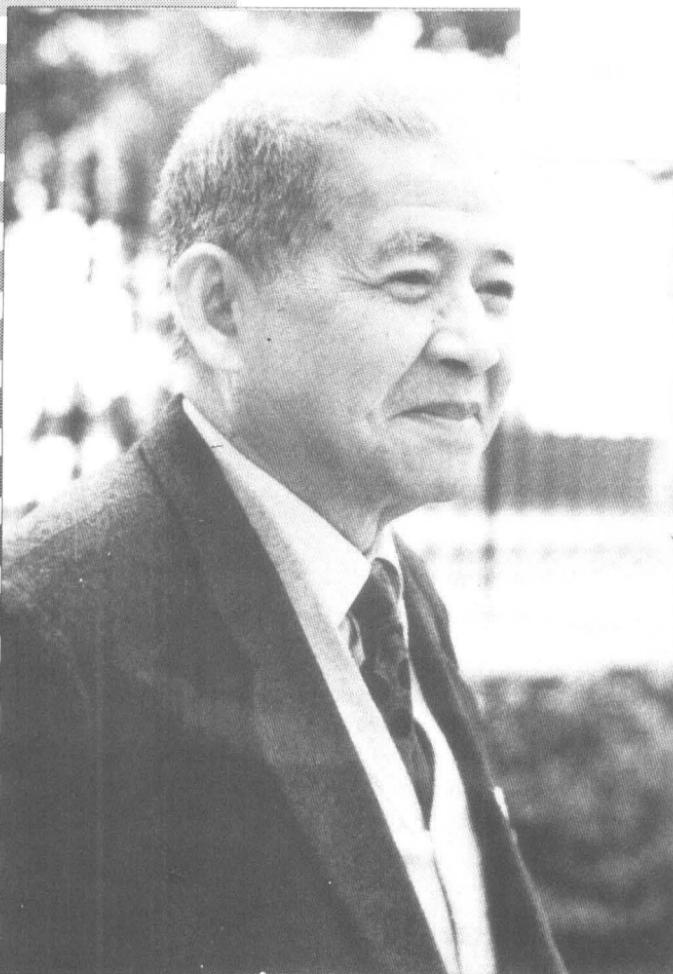

Dr. Banomyonkai

ດ៏ការការណ៍អំពីការមំសោរោគ

លោក ប៊ែន ឃាយុងក់

ឯកសារ
ក្បាស់ ក្បាល់

ກ້າວແຮກແໜ່ງຄວາມສໍາເລົງ

ດຣ.ປິຣັດ ພະນຍົງຄໍ

ວັນຍີ ກູ່ໂຍືນ

ວັນຍີ ກູ່ໂຍືນ.

ກ້າວແຮກແໜ່ງຄວາມສໍາເລົງ : ດຣ.ປິຣັດ ພະນຍົງຄໍ

1. ປິຣັດ ພະນຍົງຄໍ, ພ.ສ. 2443-2526.

I. ຊື່ເຊີ້ອ : ດຣ.ປິຣັດ ພະນຍົງຄໍ.

II. ຊື່ອໜຸດ : ກ້າວແຮກແໜ່ງຄວາມສໍາເລົງ.

923.2

ISBN 974-08-2445-5

ພົມພໂດຍ ບຣັຫກໂຮງພົມພໄທຍວັດນາພານີ້ຈຳກັດ

ສ່ວນລີຂສຶກຮັດມາພຣະຣາຊບັນຫຼຸງ

ຖ່ານສ່ວນທຸກຄອນ ໄນວ່າຈະເປັນເນື້ອເຖິງ ຝາກປະກອບແລະອື່ນ ຈຸດ ໂຮງພິນເຫຼືອສ່ວນ
ລົງສຶກຮັດ ຫ້າມມີໃຫ້ຜູ້ໃດນ້າສ່ວນໜີ້ສ່ວນໄດ ທີ່ອຄອນເໜີ້ມີຄອນໃຫ້ອງນ້ຳເຖິງ ຝາກ
ປະກອບ ແລະອື່ນ ຈຸດ ທີ່ປ່ຽກງູ້ໃນໜັດສີເສັ່ນນີ້ໄປກ່າວກັດລອກໂຄຍວິທີພິມທີ່ຕືກ
ເຮັງຈັກ ອັດສ່າເນາ ຕ່າຍຟິລິ່ນ ຕ່າຍເອກສາງ ພົມພໂດຍເຄືອງຈັກ ທີ່ວິທີກົງກອງນີ້ໄດ
ເພື່ອນໍາໄປແຈກ ຈໍາຫ່າຍ

ຈັດຈໍາຫ່າຍໂດຍ

ບຣັຫກສຳນັກພົມພໄທຍວັດນາພານີ້ຈຳກັດ

๕๙๙ ດນນໍາໄມຕົວຈິດ ເບີດປ້ອມປ່ານໍາ ກຽງເທັມທານຄຣ ១០១០

ໄກຣສັກພິ ២២៩០៩៩៩-៥, ២២៩៧៩៨-៥, ២២៩០៩៨-៥, ២២៩៩៩៦-៥

ໄກຣສາງ (FAX) ២២៩៩៩៨-៥

คำชี้แจง

เมื่อได้ยินชื่อบุคคลบางคนแล้วเราเกิดความรู้สึกเลื่อมใสครั้งชา
อย่างผิดมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติดน ความรู้สึกเช่นนี้อาจเคยเกิดขึ้น
กับเราทุกคน โดยเฉพาะนักเรียนที่อยู่ในวัยศึกษา อาจต้องการทราบ
ชีวประวัติของบุคคลที่ประสบความสำเร็จในชีวิต เพื่อนำมาเป็นแบบอย่าง
ในการปฏิบัติดน อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตเช่นเดียวกับบุคคลเหล่านั้น

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช เล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องนี้ จึง
ได้คัดจัดทำหนังสือชุด “ก้าวแรกแห่งความสำเร็จ” ที่ท่านอ่านอยู่ในขณะนี้
ชื่นมา เนื้อหาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคลที่มีชื่อเสียงและ
ประสบผลสำเร็จในแต่ละสาขาอาชีพ สมควรที่เยาวชนจะนำมาเป็นแบบ
อย่างในการดำเนินชีวิต โดยเน้นประวัติในวัยเด็กตลอดจนการศึกษาเล่า
เรียนของแต่ละท่าน

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือชุดนี้คง
เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ที่ได้อ่านนำชีวประวัติของแต่ละท่านไปเป็นแบบอย่าง
ในการปฏิบัติดนเพื่อความสำเร็จของชีวิตในอนาคตต่อไป

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พูนสุข พัฒนาดิจิทัล

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ห้ามนำมารอ卜นี้มาใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อ
การค้า และต้องไว้สัญญาอนุญาตฉบับเดียวกันนี้เมื่อย้ายแพลตฟอร์มที่ตัดแปลง เว็บแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

คำนำ

หนังสือเรื่องเล่มนี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อนำเสนอบทเรียนสำหรับเยาวชนเกี่ยวกับชีวประวัติของ ฯพณฯ นายปรีดี พนมยงค์ ในวัยเด็ก วัยเรียน ประสบการณ์ชีวิต อันเป็นจุดกำเนิดทางความคิดและความมุ่งหวังในการสร้างสรรค์กิจกรรมงานราชการแผ่นดิน เพื่อพัฒนาสังคมไทยไปสู่สิ่งที่คาดหวังไว้ คือ ระบบการปกครองที่มีความทันสมัย ความชอบธรรมทางเศรษฐกิจสังคมและสันติสุขสำหรับราษฎรไทย

ผู้เขียนnamสภาราษฎรคุณพระครูวิเชียร รัมม华โ (วิเชียร บางบาล) และขอขอบพระคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือด้านข้อมูล และให้คำแนะนำที่มีคุณค่าต่องานชิ้นนี้คือ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นางน้อม (พนมยงค์) ตามสกุล อาจารย์กิตติ ภู่พงษ์วัฒนา คุณอรุณ คงมั่น อาจารย์ดร.acea เลิศ โลพาร และเพื่อนร่วมงานที่ผู้เขียนไม่อาจเอียนนามในที่นี้ได้ทุกคน

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือนี้จะเกิดประโยชน์สำหรับผู้อ่านบ้างไม่มากก็น้อย หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับคำแนะนำและขอขอบพระคุณล่วงหน้า เพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไป

วิชัย ภูโยธิน
มิถุนายน ๒๕๓๘

สารบัญ

หน้า

ถิ่นกำเนิดกับฐานะความเป็นอยู่ของบิตามารดา	๑
วัยเด็กและวัยเรียน	๑๓
● บ้านครูแสง	๑๓
● บ้านหลวงปราษีนประชาชน	๑๔
● โรงเรียนวัดไม้ราก	๑๕
● โรงเรียนวัดศาลาปุนวรวิหาร	๒๐
● โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร	๒๓
● โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า	๒๕
● โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	๒๗
● การทำงานในวัยเรียน	๒๙
● เสมียนและนักเรียนในโรงเรียนกุฎามาย	๓๐
● ทนายความอาสาสมัครครั้งแรกและครั้งเดียว	๓๒
● รับราชการกรมราชทัณฑ์	๓๔
● นักศึกษาทุนหลวงศึกษาภูมิภาคในฝรั่งเศส	๓๕
● บันทึกการเดินทาง	๓๖
● นักศึกษามหาวิทยาลัยในฝรั่งเศส	๓๗
● หลวงประดิษฐ์มนูธรรม	๔๐
จุดกำเนิดความคิดสู่ความมุ่งหวังเพื่อชาติ	๔๓
● สังคมชนบท	๔๓
● พ่อเล่าให้ฟัง	๔๔

● คำสอนของครู	๕๕
● เหตุการณ์ทางการเมือง	๕๗
● ชีวิตชาวนา	๕๙
● นักเรียนกวางมาย	๖๒
● ผู้เริ่มกิจกรรมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส	๕๔
บทบาทหน้าที่และสิ่งที่ได้กระทำตามความมุ่งหวังเพื่อชาติ	๕๘

“ปรีดี พนมยงค์ ลูกชาวนาจังหวัดพระนครหรือยุธยาจากนักเรียนโรงเรียนวัด สำเร็จการศึกษาชั้นป्रถมภายนอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยของประเทศไทยรั่งเศส

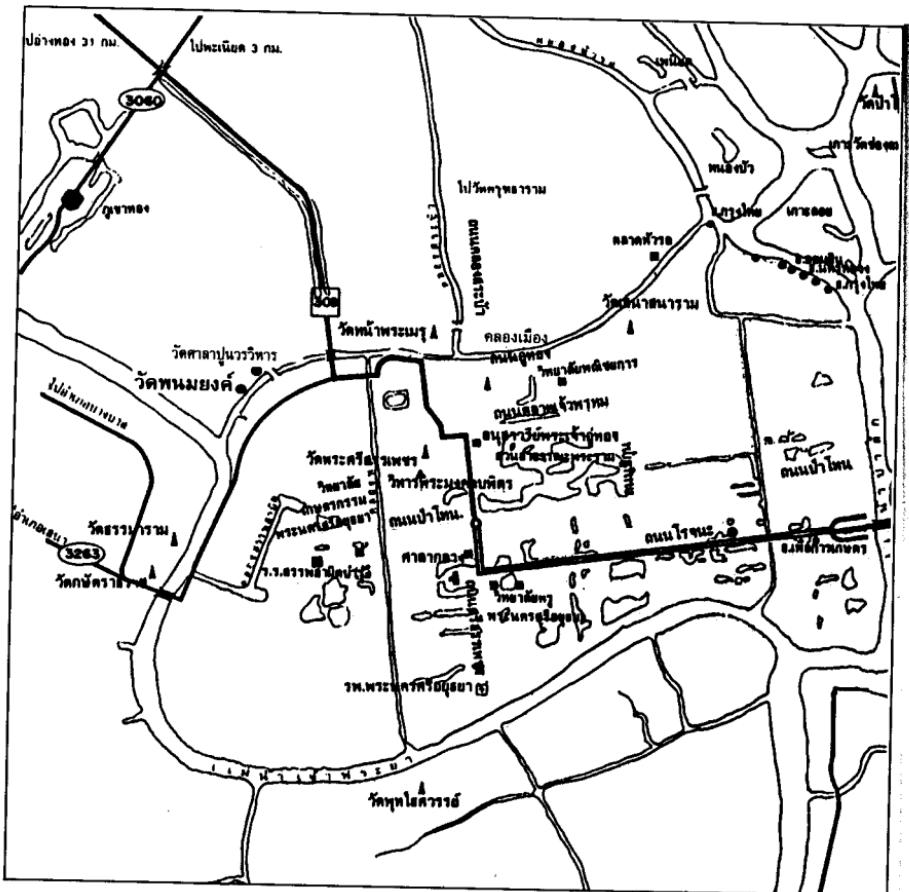
ท่านปรีดี พนมยงค์ มหาบุรุษคนสำคัญที่ได้รับการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยมาสู่ระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ผู้ริเริ่มก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อมยกย่องไว้ในฐาน รัฐบุรุษอาวุโส จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๙ เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยเพื่อปกป้องเอกสารซึ่งเป็นของชาติไทยสมัยสหภาพโลกครั้งที่ ๒ และนายกรัฐมนตรีคนที่ ๗”

ถี่นกាเนิดกับฐานะความ
เป็นอยู่ของบุคคลมาตรา

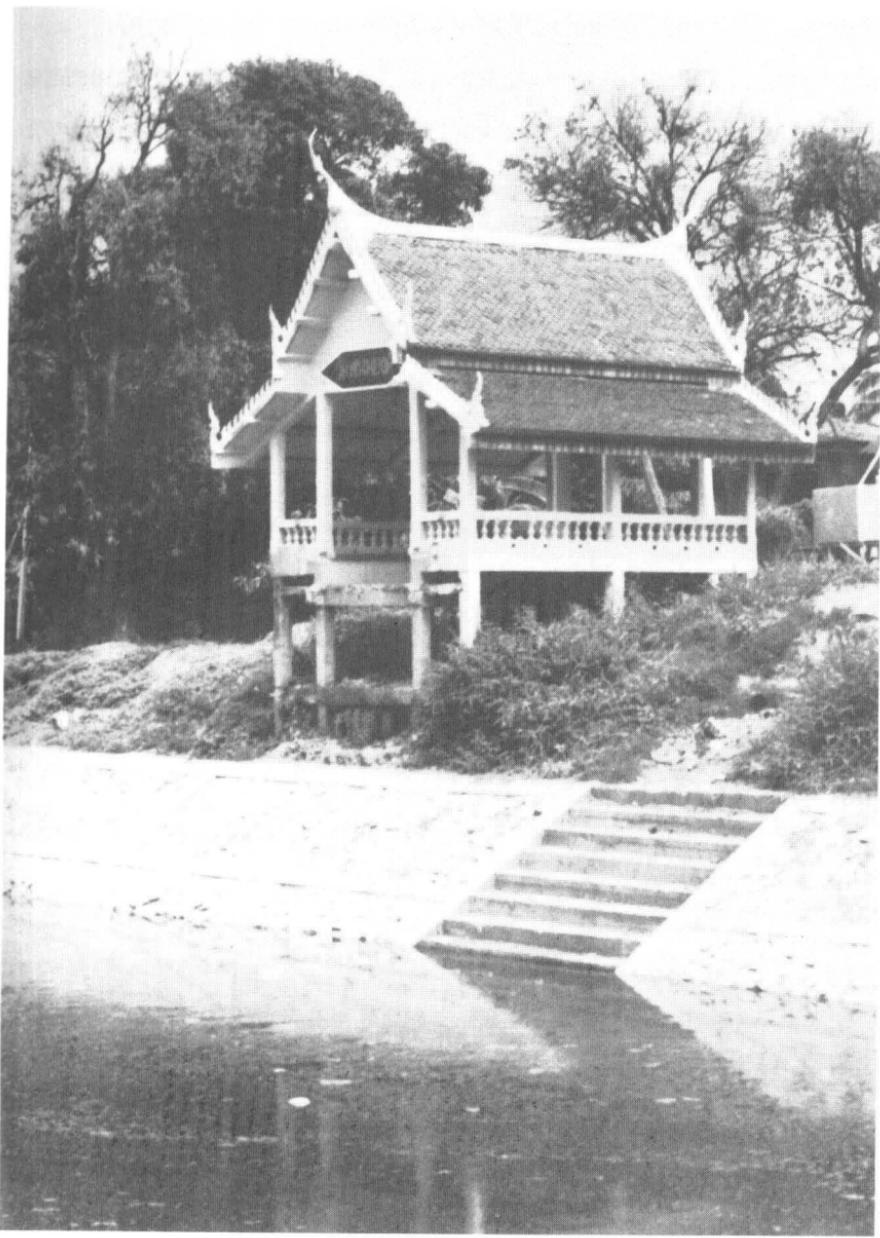
ปรีดี พนมยงค์ ถือกำเนิด ณ “เรือนแพ” ในคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์ อำเภอกรุงเก่า (ปัจจุบันคือ อำเภอพระนครศรีอยุธยา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ในช่วงปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปุจจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

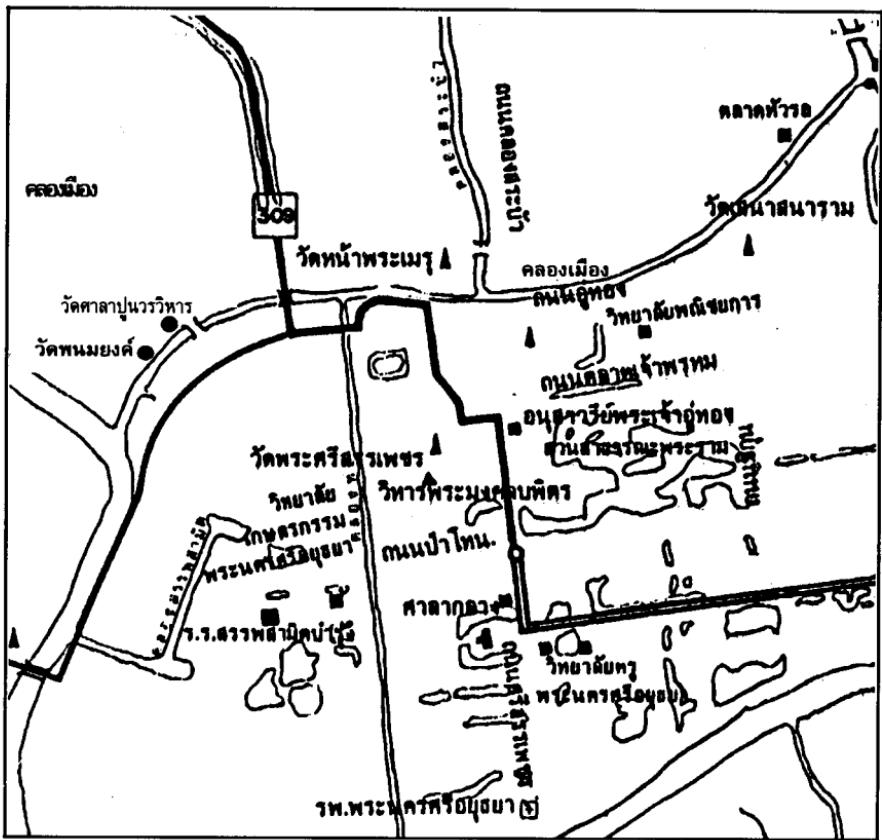
ลักษณะของ “เรือนแพ” ในอดีตที่นิยมกษัตริย์ตั้งบันนาก

แผนที่แสดงที่ตั้งถิ่นกำเนิดของนายปรีดีฯ

บริเวณคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์
“ถินกำเนิดของนายปรีดี พนมยงค์”

แผนที่แสดงที่ตั้งถิ่นกำเนิด คลองเมือง อำเภอพระนครศรีอยุธยา

เด็กชายปรีดี พนมยงค์ เกิดในตระกูลสามัญชน เป็นบุตรคนที่สองของชาวนาที่มีชื่อว่า นายเสียง และนางลูกจันทน์ มารดา ซึ่งเป็นบุตรสาวของหลวงพานิชย์พัฒนากรและนางพานิชย์พัฒนากร (เล็ก กิจจาทร)

นายเสียง (บิดา)

นางลูกจันทน์ (มารดา)

นายเสียงมีบุตรและธิดา ๔ คน คือ ๑. นางเก็บ กนิษฐะเสน ๒. นายปรีดี พนมยงค์ ๓. นายหลุย พนมยงค์ ๔. นางชื่น สุจิริต ๕. นายกลึง พนมยงค์ ๖. นางเน่อง ลิมปันนทน์ ๗. นางน้อม ตามสกุล ๘. นายณอม พนมยงค์

เมื่อย้อนหลังไปในอดีต นับแต่ช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ บรรพบุรุษตั้นสายตระกูลเดิมของนายเสียงเป็นชาวจีนอพยพเข้ามาเพื่อพระบรมโพธิสมการในเมืองไทย และสืบทอดเชือสายกันมาเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนประมาณสามช่วงอายุคน

บิดามารดาของนายเสียงเป็นคหบดี มีฐานะอันจะกิน มีอาชีพทำขันม ทำเต้าหู้ เต้าเจียว ขายในเรือนแพในคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์ในอดีต

วัดพนมยงค์ ตั้งอยู่บริเวณฝั่งเหนือของคลองเมือง ห่างจากนุ่มกำแพงพระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยาไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑ กิโลเมตร

ตามคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์ พระอธิการเอื้อสุนทรโภ “...วันพนมยงค์เป็นวัดเก่า สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๗ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา...”

คลองเมือง เป็นลำน้ำที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาจากทางด้านทิศตะวันตกไปทางด้านทิศตะวันออก ไปเชื่อมกับแม่น้ำป่าสัก คลองเมืองในอดีตเป็นลำน้ำกวาง ประชาชนใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำด้วยเรือพาย เรือแจว อีกทั้งตั้งบ้านเรือนแบบลอยน้ำที่เรียกว่า “เรือนแพ” เป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินด้วยการค้าขายในเรือนแพนั้น

บริเวณคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์ในอดีตเป็นย่านตลาดน้ำที่สำคัญ คลองเมืองยังปรากฏให้เห็นอยู่ทางตอนเหนือของเขตพระราชวังโบราณของกรุงศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันคลองเมืองได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูไว้เป็นส่วนหนึ่งของ “อยุธยา มรดกโลก”

นายเสียงผู้เป็นบิดาของนายปรีดี ถือกำเนิดเมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ ที่คลองเมือง หน้าวัดพนมยงค์ อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ นายเสียงเป็นผู้ที่มีการศึกษา ได้ศึกษาภาษาไทย ภาษาบาลี ซึ่งนิยมศึกษากันในสมัยนั้นที่วัดศาลาปูนวรวิหารซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งคลองเมือง ด้านเหนือใกล้กับวัดพนมยงค์

นายเสียงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแต่งโคลงจันท์ภาษาไทย กลอนสันๆ อีกทั้งได้รับการฝึกฝนดนตรีไทยจนมีฝีมือเชิงทางชօอุ้ ซอ-

ด้วย และทีบเพลง ครั้นเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ได้อุปสมบท เป็นพระภิกษุ จำพรรษา ณ วัดพนมยงค์ ๓ พรรษา เมื่อลาสิกขานทเป็นธรรมราษ และได้แต่งงานกับนางสาวลูกจันทน์

นายเสียง ได้รับโปรดกเป็นเรือนแพและกิจการค้าขายจากปู่ย่า แต่ต่อมามีเงินก็ต้องเลิกกิจการไป เพราะบริเวณหน้าวัดพนมยงค์ซึ่งในอดีตเคยเป็นย่านตลาดน้ำ ได้มหดสภาพการเป็นตลาดไป เนื่องจากมีการจัดสร้างตลาดใหม่ขึ้นที่ “หัวรอ” ซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้วัดเสนาสนารามราช-วรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตลาดนี้ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หน้าวัดเสนาสนารามราชวรวิหาร

ภายหลังการแต่งงาน มีผู้แนะนำให้เสียงผู้เป็นบิดาของนายปรีดีฯ ให้สมัครเข้ารับราชการ เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ทางหนังสือดีพอควร แต่นายเสียงชอบอาชีพอิสระ จึงได้สมัครเรียนการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ

ณ สำนัก宦օอาดัมชั้นจนสอบได้ประกาศนียบัตรและได้ทำการปลูกฝังแก่ ราชภูมิ

นายเสียงเป็นผู้ที่ชอบการผจญภัย ไม่ชอบรับราชการ ดังนั้น ภายนอกจากแต่งงานและมีบุตรคนหัวปีแล้ว จึงไปทำป่าไม้ในท้องที่อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นถิ่นที่มี “ไข้ป่า” ระบาดชุกชุมมาก (ไข้ป่า ไข้จับสั้น หรือไข้มาลาเรีย หมายถึง ไข้ที่เกิดเพราะถูกยุงกันปล่อง ที่มีเชื้อมาลาเรียกัด มีอาการหน้าวะและสั่น) สมัยนั้นการทำป่าไม้ไม่คุ้ม กับต้องเจ็บป่วย นายเสียงไม่สามารถด้านทานกับโรคบาดนั้น อีกทั้ง ประสบการขาดทุน จึงต้องเลิกกิจการป่าไม้

เมื่อประสบกับความผิดหวังในการทำป่าไม้ นายเสียงจึงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพทำนาที่ตำบลท่าหลวง เขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยไปอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ผู้มีศักดิ์เป็นอา เป็นผู้ที่มีฐานะอันจะกินใน ตำบลท่าหลวง ในระยะเวลาเดียวกัน เด็กชายบริเดิม ได้อาศัยอยู่กับบ้าน ญาติฝ่ายมารดา เพื่อเรียนหนังสือที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำว่า “ท่าหลวง” หมายถึง ท่าของพระเจ้าแผ่นดิน เดิมแต่ครั้ง โบราณเป็นท่าเรือแห่งหนึ่งสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จต่อไปโดยทางบก เพื่อพระราชดำเนินไปมัสการพระพุทธบาท ต่อมามีสมัยที่เด็กชายบริเดิม ยังเล็กๆ ทางราชการได้สร้างถนน ชาวบ้านเรียกว่า “ถนนฟรังส่องกล้อง” ยาวประมาณ ๑ โยชน์ (๑๖ กิโลเมตร) ถนนนี้ตัดตรงจากท่าหลวงไป พระพุทธบาทและอีกเส้นทางหนึ่งในอดีต สำหรับการเดินทางไปพระ-พุทธบาท คือ ที่ “ท่าเรือ” ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก เช่นเดียวกับท่าหลวง อยู่ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน

“ท่าเรือ” จากที่เดิมที่เดียวในสมัยโบราณ เมื่อเดินทางมาตาม ลำน้ำป่าสักแล้วมาขึ้นบกที่ “ท่าเรือ” ก็มีเส้นทางไปพระพุทธบาทได้ แต่ ไปโดยการขี่ช้างไปจนถึงพระพุทธบาทซึ่งมีระยะทางประมาณ ๖ กิโลเมตร แต่ต่อมาก็เลิกเดินทางกันโดยการขี่ช้าง เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เรือ กรม-

พระนราธิปประพันธ์พงศ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระองค์เจ้านิด” พระองค์ได้รับสัมปทานจากการดำเนินกิจการ “รถไฟเล็ก” สถานีรถไฟเล็กตั้งอยู่ฝั่งตลาดใต้ข่องอำเภอท่าเรือ มีเส้นทางรถไฟไปถึงพระพุทธบาทเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนน จึงได้เลิกกิจกรรมรถไฟเล็ก

ในสมัยนั้นยังไม่มีการชลประทานของรัฐบาล ไม่มีเชื่อกักเก็บน้ำ การทำนาจึงต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลเพียงอย่างเดียว นายเสียงต้องประสบกับภาวะฝนแล้งติดต่อกันถึง ๒ ปี ทำให้การทำนาไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ส่งผลให้นายเสียงต้องตกอยู่ในสภาพลูกหนี้ ในที่สุดก็ต้องเลิกทำนาที่ท่าหลวง

นายปรีดีฯ เล่าย้อนอดีตตอนหนึ่งว่า (สัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๖๕ - ฉัตรทิพย์ นาคสุภา) “...ผมเริ่มจำความได้มีอายุประมาณ ๓-๔ ขวบ... เมื่อเริ่มจำความได้ก็เห็นครอบครัวของครอบครัวที่ตัดกอดมาจากบ้านญี่ป่า ซึ่งแสดงว่าเป็นครอบครัวที่สมัยนั้นเรียกว่า “ผู้มีอันจะกิน”... เข้าลักษณะเป็นครอบครัวญี่ป่า ผมมีบุตรชายหนึ่งรายคน ซึ่งได้รับส่วนแบ่งมรดกไปประกอบอาชีพ บางท่านรักษาฐานะครอบครัวไว้ได้ บางท่านก็ขาดทุน ตกเป็นผู้มีทุนน้อย... ส่วนบิดามเลือกอาชีพทำนาจึงประสบชะตากรรมอย่างชاختา... ซึ่งครอบครัวถึงความเป็นอยู่ของครอบครัว ผมประสบพบเห็นความอัตคىของบิดามารดา...”

เมื่อการทำนาที่ท่าหลวงไม่ได้ผล นายเสียงจึงได้ไปปรับทุกข์กับ “เจ้าคุณไชยวิชิต สิทธิสารา” ซึ่งเป็นญาติลูกพี่ลูกน้องทางบิดาถึงการหางงานทำเพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัว ซึ่งในระยะนั้น เด็กชายปรีดีฯ ได้กลับมาเรียนหนังสือชั้นประถมฯ ที่โรงเรียนวัดคลาบูนฯ อำเภอกรุงเก่า บ้านเกิดอีกครั้งหนึ่ง

ท่านเจ้าคุณไชยวิชิตฯ ได้แนะนำนายเสียง (ซึ่งมีนิสัยชอบใจญี่ปัตติ) ให้ไปบุกเบิกพื้นที่กรังว่างเปลา ในบริเวณพื้นที่ชายเขต “อำเภออุทัย” จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ต่อมานี้เป็นที่บริเวณที่ทางราชการได้โอนเป็น

พื้นที่รับผิดชอบของ “อำเภอวังน้อย” จังหวัดเดียวกัน) ในสมัยนั้น ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ บริเวณนี้เป็น “ทุ่งช้าง”

ท่านเจ้าคุณไชยวิชิตฯ ได้แนะนำให้นายเสียงชวนพีชัยหรือลุงของเด็กชายปรีดีฯ และให้ลูกชายของเจ้าคุณไชยวิชิตฯ ไปด้วย เพื่อไปบุกเบิกพื้นที่ใหม่ และไล่ช้างด้วยกัน ทั้งสามคนก็ไปบุกเบิกจังหวงแบงค์ที่ดินทำนา กันตามคำแนะนำ และได้รับอนุญาตจากทางราชการ (บริเวณ ตำบลลำแดง และตำบลลำชะแมก) เข้าครอบครองทำกินได้

นายเสียงมีได้ลักษณะพยาบาลในการต่อสู้ทำนาหกินในอาชีพที่สนใจที่สุดคือ การทำนา และต้องคอยป้องกันต่อสู้กับช้างที่มารบกวนกินต้นข้าว การทำนา ก็ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะบางปีฝนแล้ง หรือบางปีน้ำท่วมมาก อีกทั้งมีศัตรูพืชอยรบกวนต้นข้าวอยู่เสมอ

ต่อมาเมื่อบริษัทขุดคลองคุนาสยา้มได้รับสัมปทานขุดคลองจากรัฐบาล (สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้ขุดคลองมาถึงบริเวณพื้นที่นาของนายเสียงและญาติที่จับจองไว้ ซึ่งในสัมปทานขุดคลองดังกล่าวระบุไว้ว่า “ถ้าบริษัทฯ ได้ขุดคลองไปถึงที่ใด ก็ให้ถือบริเวณ ๔๐ เส้น (๑,๖๐๐ เมตร) ตั้งแต่ฝั่งคลองแต่ละฝั่งเป็นของบริษัทนั้น” โดยถือว่าเป็นค่าตอบแทนที่ได้ทำการขุดคลอง แต่บริษัทก็ให้สิทธิแก่ผู้ที่ได้จับจองพื้นที่ไว้ก่อนการขุดคลองเป็นเจ้าของที่ดินได้ ถ้าผู้นั้นเสียค่าขุดคลองในอัตราไว้ละ ๕ บาท

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ชาวนาหาลายครอบครัวสูญเสียสิทธิในที่ดิน เพราะไม่มีเงินจ่ายให้บริษัท ผู้จับจองที่ดินไว้ก่อนจำนวนไม่น้อยรวมทั้งนายเสียงด้วย ต้องไปหาภัยยืมเงินจากคนอื่นมาจ่ายให้บริษัท นายเสียงต้องเสียเงินให้บริษัทไปประมาณ ๘๐๐ บาทในเนื้อที่ ๒๐๐ ไร่ ทำให้นายเสียงมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอีก แต่นายเสียงก็มิได้ยอมท้อ ต่อสู้ทำนาหกินต่อไปด้วยความคิดที่จะปรับปรุงวิธีการทำนาให้ได้ผลดีขึ้น เมื่อมีปัญหาหรือคิดอะไรไม่ออก ก็มักเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อปรึกษาทำนาเจ้าพระยาymราช

(บัน สุขุม) ซึ่งเป็นผู้ที่เคยชอบพอกันมานาน และมีอายุรุ่นราวกว่าเดียวกัน ท่านเจ้าพระยาณราชน์อดีตท่านเคยเป็นครูสอนภาษาไทยที่โรงเรียนพระดำเนินกสิกรุ่งเรือง ได้รับความดีความชอบ ท่านเคยเป็นทูต เคยเป็นเสนอติกรรมทรงมหาดไทย และเคยดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ด้วย

นายเสียงได้ต่อสู้ความยากจนมาเป็นเวลาหลายปีกว่าจะมีฐานะดีขึ้นจนเป็นชาวนา นายทุนน้อยในชนบทภายหลัง

เด็กชายปรีดีฯ มีส่วนรับรู้ความทุกข์ยากของบ้านเมืองมาตั้งแต่เด็ก และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว นายปรีดีฯ (พ.ศ. ๒๔๒๕) ได้กล่าวไว้เล็กถึงความหลังว่า “ครอบครัวฝ่ายบิดาและมารดาตามจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างใดก็ตาม แต่เป็นครอบครัวที่ปฏิบัติเคร่งครัดตามคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งผมสัมผัสด้ังแต่จำความได้...”

เมื่อมีประกาศพระราชนัฐโญติชนาณนามสกุล พ.ศ. ๒๔๕๖ รัฐสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ซึ่งขณะนั้น นายปรีดีฯ กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมฯ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายเสียงได้ทราบจากผู้ใหญ่บ้านว่าทางกรรมการอำเภอได้ตั้งนามสกุลให้แก่ครอบครัวของตนแล้ว แต่นายเสียงไม่ประสงค์ให้กรรมการอำเภอตั้งนามสกุลให้ ด้วยมีความเห็นว่า นามสกุลนั้นควรจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษ จึงได้ไปนัดสักการท่านเจ้าคณะเมือง (จังหวัด) ในขณะนั้น คือ พระสุวรรณวิมลศิล เพื่อขอให้ท่านตั้งนามสกุลที่เหมาะสมให้ใหม่ ท่านเจ้าคณะเมืองซึ่งทราบเรื่องราวบรรพบุรุษของนายเสียงบิดาของนายปรีดีฯ เป็นอย่างดี ท่านจึงบอกนายเสียงว่าสมควรใช้นามสกุล “พนมยงค์” เพราะว่าบรรพบุรุษของนายเสียงได้ท่านบุญรุ่งวัดพนมยงค์ตลอดมา และแล้วท่านเจ้าคณะเมืองได้แจ้งแก่เจ้าหน้าที่กรรมการอำเภอซึ่งเป็นศิษย์ของท่านให้แนะนำการอำเภอตั้งนามสกุลให้แก่นายเสียงว่า “พนมยงค์”

นายเสียงบิดาของนายปรีดีฯ ถึงแม้ว่าจะรักในอาชีพการทำงาน
และต้องใช้เวลาอยู่กับการประกอบอาชีพทำนา ก็ตาม แต่ก็เห็นความ
สำคัญและให้ความเอาใจใส่ต่อการศึกษาของบุตรชายหญิงทั้ง ๕ คน ให้
ความรักและความอบอุ่นต่อครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ

นายเสียงถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๗๘ รวม
อายุได้ ๗๐ ปี คึ่งในขณะนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงมหาดไทย

วัยเด็กและวัยเรียน

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ทางนับเวลาถึงปัจจุบันนี้ รวมระยะเวลาได้ประมาณ ๔๕ ปีที่ผ่านมา ณ บ้านเรือนแพ หน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่า瓦สุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นางสุกจันทน์ได้ให้กำเนิดบุตรคนที่สองเป็นบุตรชาย ชื่อว่า “ปรีดี” ส่วนบิดาคือนายเสียงเป็นผู้ได้รับมารดจากภรรยาตามความต้องการด้วยประกอบอาชีพการค้าในเรือนแพ ครอบครัวมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี ดังที่นายปรีดีฯ ได้เล่าความหลังในอดีตว่า “ผมจำความได้เมื่ออายุประมาณ ๓-๔ ขวบ... ได้เห็นเทศสถานของครอบครัวที่ตอกทอดมาจากบูบ่าย่างซึ่งแสดงว่าเป็นครอบครัวที่สมัยนั้นเรียกว่า ผู้มีอันจะกิน”

บ้านครูแสง

เมื่อเด็กชายปรีดีฯ เจริญวัยอายุประมาณ ๕ ขวบ (พ.ศ. ๒๕๔๘) บิดาจึงส่งไปศึกษา หัดอ่านเขียนเรียนตัวอักษรไทยที่ บ้านครูแสง ในละแวกบ้านนั้น ก่อนที่จะเข้าศึกษาในระดับสูงขึ้นไปในโรงเรียนของรัฐบาล

การศึกษาในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนประเภทที่ใช้คำในสมัยนี้ว่า “โรงเรียนอนุบาล” ผู้ที่มีความรู้ทางหนังสือไทยได้ทำหน้าที่เป็นครูอิสระรับสอนหนังสือเด็กเล็กที่บ้านของตน เพื่อหัดอ่านหัดเขียน “ก ก้า...” ครูรับเด็กไว้สอนที่บ้านประมาณ ๕-๑๐ คน เป็นการเตรียมความพร้อมของเด็กเล็กๆ ก่อนที่เด็กเหล่านี้จะเข้าเรียนที่โรงเรียนวัด ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาล สอนตามหลักสูตรที่รัฐบาลกำหนดไว้ตามระเบียบในสมัยนั้น

ลักษณะการเรียนหนังสือของเด็กเล็กตามบ้านครุดังกล่าวมักปรากฏ
ทั่วไปตามชุมชนเมืองหรือตามหัวเมืองในชนบท หรือแม้แต่ในกรุงเทพฯ
ในสมัยก่อนก็เช่นกัน

นางน้อม (พนมยงค์) ตามสกุล ซึ่งเป็นน้องสาวของนายปรีดีฯ
เล่าให้ฟังว่า (สัมภาษณ์ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ - ผู้เขียน) “พี่ปรีดีเรียนอยู่
ที่บ้านครุและได้สองสามเดือน ก็ไม่ยอมเรียน... เพราะเบื่อที่เรียนซ้ำๆ... พอก
รู้แล้วจะไปนั่งเรียนอยู่ทำไม... แต่เป็นเด็กก็ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร... แต่คุณพ่อ
ก็ไม่ได้ขัดขืนอะไร... คุณพ่อไม่เคยตีลูกเลย...” (ญาติผู้ใหญ่ของคุณป้า
น้อมเล่าให้ฟังอีกต่อหนึ่ง เนื่องจากคุณป้าน้อมอ่อนกว่านายปรีดีฯ ๑๐ ปี
ปัจจุบันคุณป้าน้อมอายุ ๙๖ ปี เมื่อสมัยเป็นเด็ก นายปรีดีฯ มีหน้าที่ดูแล
น้องๆ และเลี้ยงคุณป้าน้อม) คุณป้าน้อมเล่าความหลังต่อไปว่า “พี่ปรีดี

นางน้อม (พนมยงค์) ตามสกุล

เป็นเด็กหัวดี...เรียนได้เดือนสองเดือนก็รู้แล้ว...อ่านได้แล้ว...แต่ก็เป็นเด็กที่ชั่นที่สุด...เป็นผู้นำในหมู่พื่น้อง...ชอบคิดชอบทำอะไรแปลกๆ...เมื่อไม่เรียนที่นี่ คุณพ่อก็หาที่เรียนให้ใหม่..."

บ้านหลวงปราณีประชาชน

หลังจากบิดาของนายปรีดิ์ฯ ไปทำการป่าไม้ที่พระพุทธบาทแล้ว ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่อาจทนต่อการระบาดของไข้ป่าได้ จึงไปทำงานที่ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพะนังครศรีอยุธยา ซึ่งที่นั่นมีบ้านญาติทำมาหากินอยู่

ท่าหลวงอยู่ห่างจากอำเภอท่าเรือประมาณ ๕ กิโลเมตร ในสมัยนั้นต้องเดินทางโดยเรือสำปันแวงหัวแจวห้ายไปทางเหนือของลำน้ำแม่น้ำป่าสัก ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของอำเภอท่าเรือ

ช่วงเวลาที่บิดาของนายปรีดิ์ฯ ไปทำงานที่ท่าหลวง คุณป้าน้อมฯ เล่าไว้ว่า “พี่ปรีดิ์ไปอยู่บ้านน้ำอับ...ที่อำเภอท่าเรือ...เพื่อเรียนหนังสือ...น้ำอับเป็นญาติทางมารดา...” ก่อนเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล เด็กชายปรีดิ์ฯ ได้เรียนหนังสือที่บ้านหลวงปราณีประชาชนเพื่อหัดอ่านหัดเขียนหนังสืออีกครั้งหนึ่งก่อนเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล

บ้านหลวงปราณีฯ อยู่บริเวณวัดกลาง ใกล้ที่ว่าการอำเภอท่าเรือ ที่บ้านนี้ในสมัยนั้นเป็นบ้านพักของนายอำเภอท่าเรือ เด็กชายปรีดิ์ฯ เรียนหนังสือที่บ้านนี้อยู่ได้ระยะเวลาหนึ่ง เมื่ออ่านออกเขียนได้คล่องแคล่วดีแล้วจึงเข้าเรียนในโรงเรียนวัดไม้รวก

โรงเรียนวัดไม้รวก

เมื่ode็กชายปรีดิ์ฯ อายุได้ประมาณ ๖ ขวบจึงเข้าเรียนที่โรงเรียนของทางราชการ คือ “โรงเรียนวัดไม้รวก” ซึ่งตั้งอยู่เมืองห่างจากบ้านน้ำฯ

วัดไม้ราก

“วัดราก” เป็นชื่อที่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้นๆ “วัดไม้ราก” เป็นชื่อเก่าแต่โบราณ สมัยที่ชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนั้น เป็นป่าไม้ราก (ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง) และสร้างวัดไว้ประจำหมู่บ้าน จึงตั้งชื่อว่า วัดไม้ราก แต่ชาวบ้านยุคหลังมาเรียกสั้นลง เมื่อจัดตั้งวัดเป็นทางการจึงใช้ชื่อเดิมว่า วัดไม้รากมาจนถึงปัจจุบัน

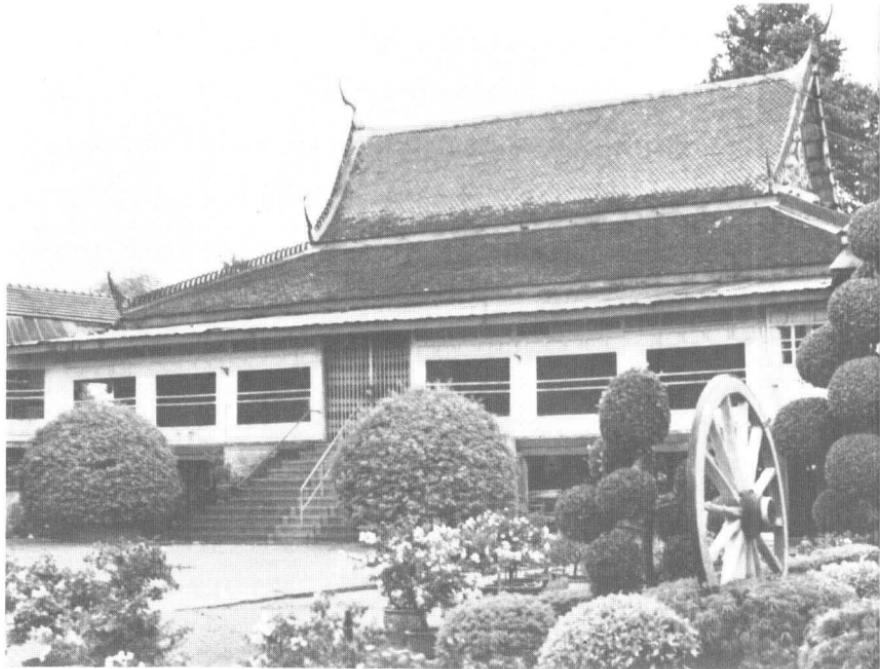
วัดไม้รากเป็นวัดเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก่อนรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมา วัดนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของที่ว่าการอำเภอท่าเรือ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำป่าสักด้านเหนือ ปัจจุบันหน้าวัดหันกลับไปทางที่มีถนนตัดผ่านดังในภาพ

พระมหากษัตริย์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ เมื่อครั้งเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท พระองค์ทรงแวะพำนักระยะหนึ่งที่หน้าวัดนี้ ก่อน

เด็จต่อไปยังพระพุทธบาท วัดนี้จึงได้รับการทำบูรณะให้เจริญสวยงามที่สุดในอำเภอท่าเรือและเป็นที่ตั้งโรงเรียน มีฐานะเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๙ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดนี้จึงเป็นวัดที่มีชื่อเสียง ชาวบ้านในละแวกนั้นนิยมส่งบุตรหลานมาบวชเรียน โดยมีพระภิกษุที่มีการศึกษาทำหน้าที่เป็นครูสอนขณะเดียวกันก็มีโรงเรียนเฉพาะสำหรับเด็กๆ ของทางการ ที่เรียกว่า โรงเรียนวัดไม้ราก มีพระภิกษุเป็นครูสอนอีกเช่นกัน เนื่องจากสมัยนั้นหาครัวสหที่มีความรู้ทางหนังสือมาเป็นครูสอนได้ยาก ทางราชการจึงต้องพึงพระภิกษุและวัดจัดเป็นสถานศึกษาในระยะแรกๆ

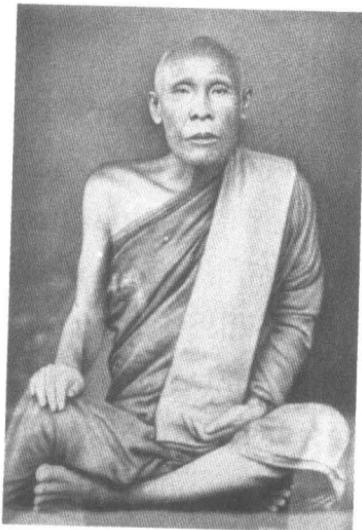
โรงเรียนวัดไม้รากหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า โรงเรียนวัดรากนี้ ในสมัยนั้นเป็น ๑ ใน ๕ ของโรงเรียนระดับชั้นประถมฯ ของมหาลัยกรุงเก่า (อยุธยา) เป็นโรงเรียนรัฐบาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีอยู่ ๕ โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดกษัตราราชิราช กรุงเก่า โรงเรียนวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน กรุงเก่า โรงเรียนวัดราษฎร์ ท่าเรือ กรุงเก่า โรงเรียนวัดศาลาปูน กรุงเก่า โรงเรียนวัดเสนาสนาราม กรุงเก่า วัดต่างๆ เหล่านี้ที่จัดตั้งเป็นโรงเรียนได้เพราะมีพระภิกษุที่มีความรู้จำพรรษาอยู่ ทางราชการจึงสนับสนุนให้ตั้งโรงเรียน โรงเรียนดังกล่าวทั้ง ๕ นี้ถือว่าเป็นโรงเรียนที่ทันสมัยแห่งแรกประจำมหาลัยกรุงเก่า

โรงเรียนวัดไม้รากในสมัยนั้นตั้งอยู่ที่ศาลาการเปรียญ ยกสูงเพื่อให้พ้นน้ำ เมื่อถึงเวลาหน้าน้ำ น้ำท่วมถึง เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ตรงบริเวณที่ตั้งดังในภาพที่ปรากฏนี้เป็นหลังใหม่ที่ได้รับบูรณะซ่อมแซมโดยใช้ไม้เดิมหลังเก่าซึ่งรื้อสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

ศาลาการเปรียญ วัดไม้ราก

ตามคำบอกเล่าของพระปลัดและบรรดาผู้เฒ่าวย ๘๐ ปี (สัม-
ภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๓๗-ผู้เขียน) ซึ่งเคยเป็นศิษย์ พระมหาอวاد เกสโร
(พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๕๐๖) มีการเล่าขานกันต่อๆ มาว่า “ปรีดีเคยเป็นศิษย์
ของพระมหาอวاد...” เมื่อเด็กชายปรีดีฯ อายุได้ ๖ ขวบ (พ.ศ. ๒๔๔๙)
“หลวงปู่ชอบสอนหนังสือ...หลวงปู่เป็นคนดูมาก...เป็นที่เกรงกลัวของศิษย์...
ครเดินไม่เรียบร้อยจะถูกดูกดูกดี...คราวมีภารยาทไม่ดี...จะถูกใช้ให้ไปตักน้ำ
ใส่ตุ่ม...(น้ำในแม่น้ำป่าสักหน้าวัดฯ) หลวงปู่มีลูกศิษย์มาก... เพราะเป็นผู้มี
ความรู้...มีชื่อเสียง...ชอบสอนหนังสือ...ถึงท่านจะเป็นคนดูแต่จะให้เหตุผล
ก่อน...ไม่ใช่ตีเนยๆ...ท่านมีลูกศิษย์เป็นใหญ่เป็นโตมาก...ท่านมรณภาพไป
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ เมื่ออายุได้ ๘๓ ปี...”

พระมหาอวاد กेलส์โร (พระครูเนกขัมมวิสุทธิคุณ)

พระมหาอวادฯ เป็นชาวอยุธยา สำเร็จเปรียญธรรม ๓ ประโภค
จากวัดมหาธาตุวราชรังสฤษฎี กรุงเทพฯ ต่อมา�้ายมาจำพรรษาที่วัด
ไม้ราก และทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนวัดไม้รากแห่งนี้เมื่อรา
พ.ศ. ๒๔๔๐ และได้เป็นเจ้าอาวาสใน พ.ศ. ๒๔๕๖

โรงเรียนวัดไม้รากมีฐานะเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอ เมื่อ
นักเรียนเรียนจบชั้นสูงสุดของ “ประโภค ๑” จากโรงเรียนฯ แล้ว ครุต้อง^๑
พาնกเรียนมาสอบเทียบวิทยฐานะ ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จัง-
หวัดพระนคร (กรุงเทพฯ) เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาของไทยมีการ
ควบคุมมาตรฐานการศึกษาไว้อย่างเป็นทางการ ในสมัยนั้นซึ่งอยู่ในความ
รับผิดชอบของกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ต่อ^๒
มาเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนเทศบาลประจำอำเภอทำเรือ โรงเรียนวัดไม้ราก
จึงถูกยกเลิกไป

นักเรียนที่เรียนในระดับ “ประโภค ๑” สมัยนั้นเรียกว่า “นักเรียนชั้นต่ำ” ซึ่งมีทั้งหมด ๖ ชั้น (เทียบเท่าระดับประถมฯ - ผู้เขียน) โดยแบ่งชั้นตามหนังสือแบบเรียน เช่น ชั้น ๑ เรียนหนังสือ “มูลนบทรรพกิจ” ครุสตอนดังแต่ “แม่ ก ก” จนไปจน “แม่เกย” สมัยนั้นจึงเรียกนักเรียนชั้น ๑ แห่งประโภค ๑ ว่า “นักเรียนมูลนบท” เมื่อเรียนจบชั้น ๑ แห่งประโภค ๑ แล้ว มีการสอบไล่ เมื่อสอบไล่ได้แล้วจึงได้เรียนชั้น ๒ ต่อไป และต้องสอบไล่ทุกชั้นจนถึงชั้น ๖ แห่งประโภค ๑ สำหรับชั้น ๖ แห่งประโภค ๑ นั้นต้องมาสอบไล่ที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการควบคุมมาตรฐานการศึกษาของกระทรวงธรรมการสมัยนั้น การศึกษาในสมัยนั้นมีวิชาที่ต้องศึกษาไม่มากเหมือนปัจจุบัน นักเรียนที่สอบไล่ได้ประโภค ๑ แล้ว สามารถทำงานเป็นสมัยนี้ได้ หรือจะเรียนต่อไปในระดับประโภค ๒ ซึ่งเรียกว่าเป็น “นักเรียนชั้นสูง”

เด็กชายปรีดีฯ สอนไล่ได้ชั้น ๑ แห่งประโภค ๑ ที่โรงเรียนวัดไม้ราก เมื่ออายุได้ ๖ ขวบ (พ.ศ. ๒๔๔๙) จากนั้นเด็กชายปรีดีฯ ได้กลับมาอยู่ที่บ้านเกิดของตน อำเภอกรุงเก้าอี้กรังหนึ่ง และได้เข้าเรียนที่ “โรงเรียนวัดศาลาปูนวรวิหาร” ใกล้บ้าน ขณะเดียวกันบิดาฯ ก็ได้เลิกทำนาที่ตำบลท่าหลวง เนื่องจากประสบภาวะฝนแล้งติดต่อกัน ๒ ปี

โรงเรียนวัดศาลาปูนวรวิหาร

เมื่อเด็กชายปรีดีฯ เข้าเรียนในโรงเรียนวัดศาลาปูนวรวิหารนั้น เป็นระยะเวลาที่กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้ “หลักสูตรใหม่” โดยแบ่งระดับชั้นเป็น “ชั้นมูล” “ชั้นประถม” และ “ชั้นมัธยม” เด็กชายปรีดีฯ ได้เรียนต่อในระดับชั้นประถม ๓ ปี และสอบไล่ได้ชั้นประถมบวบบูรณ์ตามหลักสูตรใหม่ของกระทรวงธรรมการใน พ.ศ. ๒๔๕๒ เมื่อเด็กชายปรีดีฯ อายุได้ ๘ ขวบ

โรงเรียนวัดศาลาปุ่นวรวิหาร เป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอกรุงเก่า เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของอยุธยาในสมัยนั้น ตัวอาคารเรียนเป็นศักขันเดียว ตั้งอยู่หน้าโบสถ์วัดศาลาปุ่นวรวิหาร พระครูวิเชียร รัตนมาโร (วิเชียร บางบາດ) เล่าว่า (สัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๓๘ - ผู้เขียน) ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ปัจจุบันอายุ ๘๑ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๘) เมื่อช่วงจังหวัดอยุธยา เมื่อเป็นเด็กเคยเรียนชั้นประถม ที่โรงเรียนวัดศาลาปุ่นฯ และไปเรียนต่อชั้นมัธยมที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อจบการศึกษาแล้วได้บวชเป็นสามเณร ศึกษารมณะไปศึกษาต่อที่วัดมหาธาตุวรวิหารสุขุมวิท กรุงเทพฯ ต่อมาได้มาบวชเป็นพระภิกษุอีกครั้งหนึ่งจนถึงปัจจุบัน

พระครูวิเชียรฯ เมื่อครั้งยังเป็นเด็กเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนวัดศาลาปุ่นฯ กับ ครูตรี สิทธิสนธิ พระครูวิเชียรฯ เล่าต่อไปว่า “ครูตรีเคยสอนท่านปรีดีฯ มาก่อน... ครูตรีเป็นครูเก่าที่โรงเรียนนี้... สอน (พระครูวิเชียรฯ) เมื่ออายุมากแล้ว... ครูตรีมีนิสัยใจอธิรักสนุก เป็นคนติดตลก... แต่เวลาสอนหนังสือเอาจริงเอาจัง... เป็นครูที่ดู... มีการสอนเลขด้วย... สมัยนั้นหกคนเป็นครูยาก... ชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนวิทยาลัย” เป็นอาคารศักขันเดียว ต่อมามีชาวฯ พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีการทุบทิ้งเพราะเก่ามาก... แต่นำอิฐไปสร้างเป็นกุฎิพระ... ปัจจุบันเป็นกุฎิเจ้าอาวาส...”

ต่อมาโรงเรียนวัดศาลาปุ่นฯ ก็ได้รับโอนไปเป็นโรงเรียนเทศบาลวัดศาลาปุ่นวรวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ในเขตวัดฯ จนถึงปัจจุบัน

พระครูวิเชียรฯ เล่าต่อไปว่า “...โรงเรียนนี้สอนชั้นประถม...เรียน ๓ ปี... คนที่จะมาเรียนชั้นประถมสมัยนั้นต้องอ่านออกเขียนได้มาก่อน ซึ่งจะเข้าชั้นประถมหนึ่ง... เพราะฉะนั้นก่อนเรียนประถมหนึ่ง ต้องเรียนมูลมนาก่อน... ก็จะเข้าเรียนประถมได้...”

โรงเรียนเทศบาลวัดศาลาปูน

วัดศาลาปูนวรวิหาร ตั้งอยู่ฝั่งเหนือของ “คลองเมือง” อยู่ด้านทิศตะวันตกใกล้กับวัดพนมยงค์ พระครูวิเชียรฯ เล่าว่า “วัดศาลาปูนฯ เป็นวัดเก่าตั้งมานานแล้ว ชื่อเดิมว่า “วัดโลกยสุทธา” แต่ชาวบ้านไม่เรียก... มาเรียกกันว่า วัดศาลาปูน... เพราะข้างวัดมีโรงเผาปูน (ปูนที่นำมาใช้กิน กับหมาก) และมีศาลาคนไปนั่งเล่นกัน จนเรียกกันติดปากว่า วัดศาลาปูน... วัดศาลาปูนเป็นวัดหลวง... ชั้นวรวิหาร... ชื่อทางการเรียกว่า วัดศาลาปูนวรวิหาร ชื่อเดิมวัดโลกยสุทธา จึงเลื่อนหายไป...”

สมัยที่นายปรีดีฯ เรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดศาลาปูนฯ “ท่านเจ้าประคุณพระธรรมราชาณวัตร” (สอด) เป็นเจ้าคณาจารย์และทรงพระนครศรีอยุธยาและเป็นเจ้าอวาสวัดศาลาปูนฯ ท่านมรณภาพเมื่ออายุ ๔๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๔) (ผู้เขียน - เขียนตามคำบอกเล่าและข้อความประกอบภาพ

ถ่ายของพระครุวิเชียรฯ ที่นำมาแสดงให้ดู) พระครุเจ้าว่า "...ห่านเจ้าประคุณพระธรรมราชา누วัต เป็นคนในพื้นที่นี้...มีความสนใจชิดชอบกับเจ้าของมารดา...ในสมัยรัชกาลที่ ๕...วัดนี้เป็นวัดที่มีชื่อเสียง...เจ้าประคุณฯ เป็นสังฆราชด้วยในสมัยนั้น..."

พระครุวิเชียรฯ กล่าวว่า "เดิมในสมัยโบราณเล่ากันต่อๆ มาว่า คลองเมือง ที่อยู่หน้าวัดศาลาปูนฯ...หน้าวัดพนมยงค์...เคยเป็นแม่น้ำป่าสักมาก่อน...ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา...(ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองเก่าอยุธยา)... หน้าน้ำ น้ำหนึ่นไหลบ่ามาระง...กัดเซาะตลิ่งพัง...ชาวบ้านจึงเอาเสาไม้...ไปปักในลำน้ำ (ที่บริเวณหัวรอปัจจุบัน)...เพื่อรอน้ำหรือชะลอน้ำไว้ให้ไหลข้างลง...จึงเรียกวบริเวณนั้นกันมากว่า... "หัวรอ"...เรียกน้ำจากตึ่งปัจจุบันนี้...ต่อมาน้ำเปลี่ยนทางเดินผ่านไปตามคูเมือง...เรื่อยๆ ไป...ผ่านไปทางหน้าวัดพนมยงค์...ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยา ทางตอนใต้ของเกาะเมืองอยุธยา...ทำให้แม่น้ำป่าสักเดิมนี้ค่อยๆ ดันเขินลงจนมีสภาพคล้ายคลอง...ชาวบ้านจึงเรียกน้ำเรื่อยมาว่า 'คลองเมือง'...คลองเมืองสมัยก่อนมีบ้านเรือนแพจอดเรียงสองฝั่งคลอง และคลองเมืองก็เป็นตลาดขายสินค้าด้วย...และเป็นลำน้ำที่ประชาชนใช้สัญจร..."

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร

เมื่อเด็กชายปรีดีฯ สอนໄไลได้และจบชั้นประถมบริบูรณ์ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการจากโรงเรียนวัดศาลาปูนฯ และ บิดาฯ ผู้ใดใจในการศึกษาของบุตร พยายามเสาะหาโรงเรียนดีมีชื่อเสียง ซึ่งสมัยนั้นโรงเรียนระดับชั้นมัธยมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดอยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น บิดาฯ จึงส่งเด็กชายปรีดีฯ มาศึกษาต่อชั้นมัธยมที่กรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก ที่ "โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร" โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โดยบิดาฯ ฝากเด็กชายปรีดีฯ ให้อาศัยอยู่กับ "พระ"

มหาบาง” ซึ่งท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ (สุพจน์ ด่านดรากูล, พ.ศ. ๒๕๓๔)
ขณะนั้นเด็กชายปรีดีฯ อายุได้ประมาณ ๑๐ ขวบ

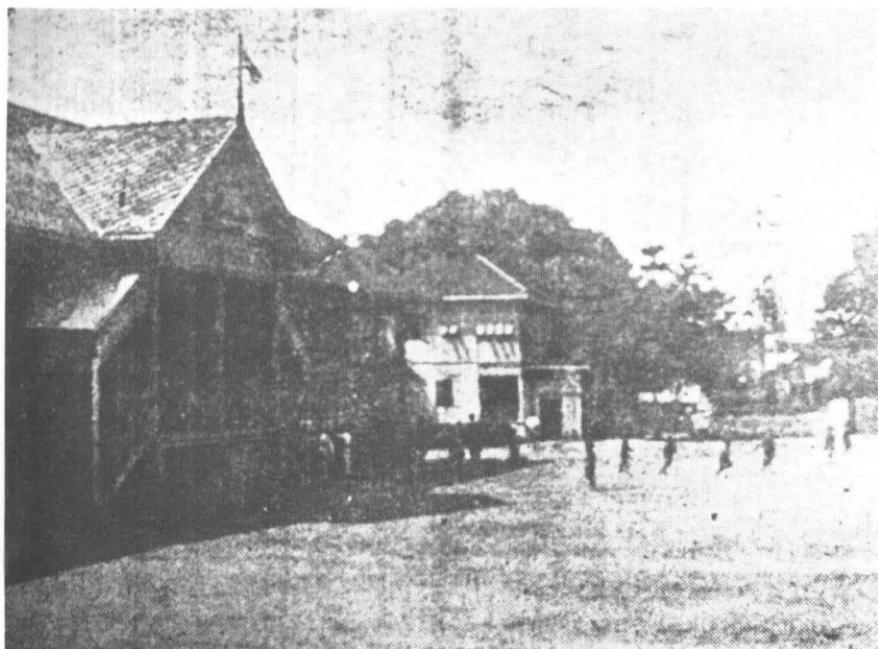
อาคารโรงเรียนวัดเบญจมบพิตรสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕

โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร เป็นโรงเรียนรัฐบาลระดับชั้นมัธยมที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ พระราชทานกำเนิดใน พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ พระองค์ทรงพระราชนครินทร์ส่วนพระองค์สร้างอาคารเรียน (ดังภาพ) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ จัดได้ว่าเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงโรงเรียนหนึ่งที่สร้างขึ้นในยุคใกล้เคียงกับโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า

ภายหลังจากเด็กชายปรีดีฯ ลาออกจากโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แล้วได้เข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมที่ “โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า” ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เลขประจำตัว ๗๙๑ (อยุธยาวิทยานุสรณ์ : ๒๔๘๔) และสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๖ ในปีการศึกษา ๒๔๕๘

โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเสนาสนาราม อำเภอกรุงเก่า ปัจจุบันคือ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร อำเภอพระนคร ศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อาคารโรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่าในอดีต (พ.ศ. ๒๔๕๐)

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภารยาของท่านปรีดีฯ เล่าว่า (สัมภาษณ์ ๒๕๓๗ - ผู้เขียน) “นายปรีดี สมัยเป็นนักเรียน...นั่งเรือพายไปเรียนที่หัวรอ...” ซึ่งหมายถึงโรงเรียนตัวอย่างฯ นั่นเอง

อาคารโรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่าที่ได้รับการอนุรักษ์
ปัจจุบันเป็นอาคารโรงเรียนอยุธยานุสรณ์

โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า มีความเป็นมาในฐานะเป็นโรงเรียนทดลองตัวอย่างของทางราชการ โดยธรรมการมณฑลหรือศึกษา-การมณฑลร่วมกับเจ้าคณมณฑลกรุงเก่าจัดตั้งเป็น โรงเรียนตัวอย่าง ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่วัดเสนาสนาราม ย่านชุมชนหัวรอ มีครูประภาคนี้ยึดติดจากกรุงเทพฯ ไปประจำทำการสอนครบทุกชั้น และด้วยเหตุผลที่เมืองอยุธยาเป็นหัวเมืองเอกในสมัยนั้น พระยาไพบูลศิลปศาสตร์ เจ้ากรมตรวจการกระทรวงธรรมการได้ดำเนินการจัดตั้งเป็นโรงเรียนถาวรใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นผลทำให้โรงเรียนมีมาตรฐานการศึกษาอบรมสูงสมฐานะ มีนักเรียนฝึกหัดครุจากกรุงเทพฯ มาร่วมดำเนินการสอนด้วย

เด็กชายปรีดีฯ เข้าเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ในชั้นมัธยมเมื่ออายุ ๑๒ ปี ตามบันทึกของโรงเรียน ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ จากหนังสืออยุธยาวิทยา-มูลรัตน์ ๒๔๘๔ มีข้อความว่า “ครูใหญ่ในปีนี้คือ นายวิชา ครูรองได้แก่ นายมี, นายถิน, นายแส, นายทองคำ, นายปลื้ง, นายพิม, นายอิน, พระค่อน, นายเฉียบ...

...มีทักษะสอนวิชาทหารแก่นักเรียนซึ่งเคยปฏิบัติมาแล้วได้เลิกในปีนี้ (มิถุนายน) โดยครูสอนกันเอง...” (การที่ทหารไม่มาสอนในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๕๕) คงสืบเนื่องจากเหตุการณ์กบฏร.ศ. ๑๓๐ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๔ ที่กรุงเทพฯ มีการจับกุมทหารผู้คบคิดก่อการกบฏในครั้งนี้ โดยมุ่งหวังเปลี่ยนแปลงการปกครอง - ผู้เขียน)

ในสมุดบันทึกของโรงเรียน บันทึกไว้อีกว่า “...จำนวนนักเรียนที่เข้าใหม่ในปีนี้ ๑๒๑ คน...” ในจำนวนนักเรียนที่เข้าใหม่ปีนี้มีเด็กชายปรีดีฯ รวมอยู่ด้วย และมีเด็กชายอีกคนหนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญในการการเมืองไทยในอดีตต่อมา ซึ่งเป็นที่รู้จัก คือ “พลเรือตรีวัลย์ ธรรมนาวาสวัสดิ์” อัคคีนายกรัฐมนตรีคนที่ ๙

จากบันทึกของโรงเรียนใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งเป็นปีการศึกษาที่เด็กชายปรีดีฯ กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยม ๖ ได้บันทึกไว้ว่า

“การอบรมจิตใจของโรงเรียนนี้ให้ดูดีมีในการงานของชาติ เพียงไรจะเห็นจากข้อความที่จดไว้ดังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราท่านทรงพระชนมายอย่างไร ในเมื่อพระองค์ท่านประทับในพระบรม-มหาราชวัง แต่พระองค์ทรงสละความสุขสำราญนั้นเสด็จไปในกองทัพ ซึ่งทรงทราบพระราชภัย ถูกแಡดรำฟัน แต่พระองค์ยังมิได้ทรงครั้น-ครวัม เราทั้งหลายมีความสุขเพียงแค่นิวาก้อยเท่านี้จะสละความสุขอันน้อย ไปไม่ได้เชียวหรือ ขออย่าเห็นแก่ความสุขส่วนตัวมากนัก จงช่วยกันทำหน้าที่อย่าให้บกพร่อง เพื่อเห็นแก่ชาติบ้านเมืองของเราเทอญ และใน

เวลาต่อมา พระโอวาทวารกิจ ผู้ตรวจการศึกษาમણહલ કીમાતરજોરેયન
และได้เลิกเชอร์.....เรื่องปลูกใจให้เป็นนักบnob อีกด้วย....”

ปีการศึกษา ๒๔๕๙ เป็นปีที่นายปรีดีฯ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยม
๖ โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า

เมื่อเวลาผ่านไป ๒๐ ปีเศษ โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า
ทรุดโทรม อาจารย์วิโจน์ กมลพันธ์ ศิษย์เก่าซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการคลัง เพื่อย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียน นายปรีดีฯ เห็น
ชอบด้วย ได้ขอพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ทรงพระราชทาน
ทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนเงินหนึ่งแสนบาทมาสร้างโรงเรียนแห่งใหม่
นายปรีดีฯ มอบให้ “หลวงบริหารชนบท” ข้าราชการประจำจังหวัดพระ-

อาคารโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย

นครศรีอยุธยา เป็นผู้พิจารณาเลือกสถานที่ที่เป็นที่ตั้งโรงเรียนอยุธยา วิทยาลัยในปัจจุบันนี้ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ศาลากลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้วยเงินพระราชทานหนึ่งแสนบาท นำมาสร้างอาคารตึกสองชั้น ตั้งในภาค มีหอประชุม โรงอาหาร บ้านพักครูอีก ๒๐ หลัง เริ่มสร้าง พ.ศ. ๒๔๘๒ เสร็จและทำพิธีเปิดใน พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นโรงเรียนรัฐบาล ของจังหวัดมajanถึงปัจจุบัน

นอกจากการขอพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์มาสร้างโรงเรียนแล้ว นายปรีดีฯ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในสมัยนั้น ท่านมีความประสงค์อยู่ก่อนแล้วที่จะปรับปรุงเก่าเมือง (พื้นที่กรุงศรี-อยุธยาเดิม) เนื่องจากสมัยนั้นบริเวณพระราชวังโบราณเป็นที่รกรากคลุมไปด้วยต้นไม้ และเป็นแหล่งเชื้อมาลาเรีย ท่านประสงค์จะปรับปรุงให้สวยงาม บูรณะบูรณะสถาปัตยศิลป์...และหวังว่าในอนาคตอาจจะมีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นด้วย

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

เมื่อย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ในอดีต หลังจากที่นายปรีดีฯ สำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๕๙ บิดาได้ส่งนายปรีดีฯ เข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ อีกรั้งหนึ่ง ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นายปรีดีฯ ศึกษาที่โรงเรียนแห่งนี้ได้ประมาณ ๕-๖ เดือน ก็ต้องกลับไปช่วยบิดาทำงานที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การทำงานในวัยเรียน

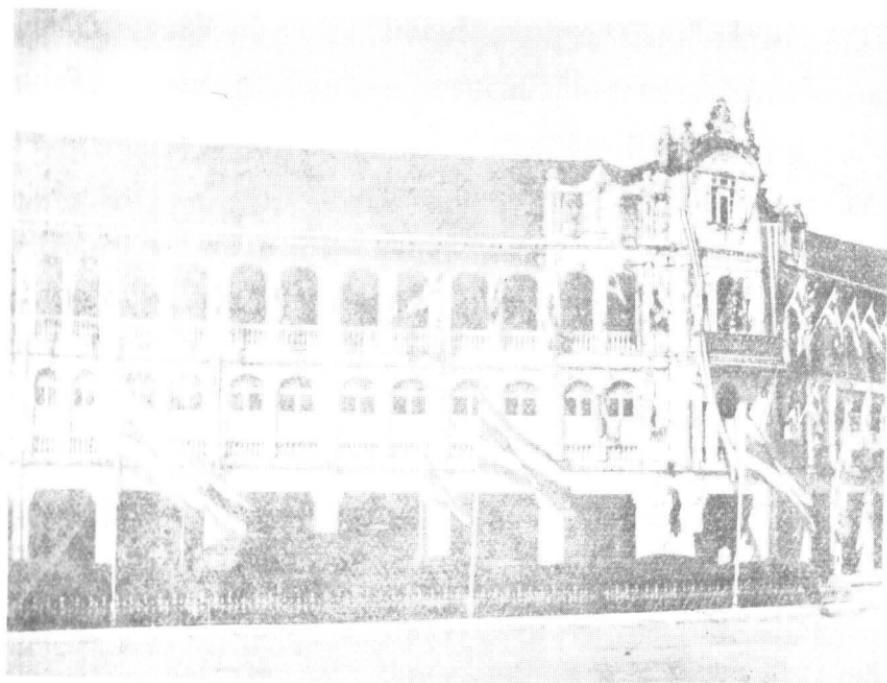
นายปรีดีฯ เล่าให้ฟังถึงภาวะของท่านตอนท่านเป็นเด็ก (จากปากกาของ ขวัญดี อัตสาหุณิชัย : พ.ศ. ๒๕๓๒) ท่านกล่าวว่า “หลังนี้ แหลกค้อมลงไปบากด้านอยู่เมื่อเลิกๆ หลังนี้ได้สูสีกับเดินมาตั้งแต่เลิกๆ แล้ว...”

ประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานและคุลูกคืออยู่กับชาวนามาตั้งแต่เป็นเด็กนั้น ทำให้นายปรีดีฯ รู้ถึงความยากลำบากของชาวนาและความรู้สึกนึกคิดนี้ฝังอยู่ภายในใจ นายปรีดีฯ จึงเข้าใจในปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย และประณญาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัญหาต่างๆ นั้นไปสู่สภาวะที่ดีกว่า เมื่อนายปรีดีฯ มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองของไทยในเวลาต่อมา

นายปรีดีฯ กับการทำงานในระหว่างที่นายปรีดีฯ เรียนอยู่ชั้นมัธยม เมื่อกลับมาอยู่บ้าน คุณป้าน้อม (พนมยงค์) ตามสกุล (สมภาคณ์ ตุลากุล พ.ศ. ๒๔๓๗ - ผู้เขียน) ได้เล่าว่า “เมื่อพี่ปรีดีกลับมาอยู่บ้าน...ที่วังน้อย...คุณพ่อใช้งานทุกอย่าง...พ่อพูดแต่สิ่งเดียว...นานๆ พอก็ถามว่า...เห็นอยู่ไหมลูก...พี่ปรีดีกับอกกว่า...เห็นอยู่...พอก็พูดว่า...ถ้าไม่เรียนก็ต้องเห็นอยู่อย่างนี้...” คุณป้าน้อม เล่าต่อไปว่า “พี่ปรีดี...เมื่อเด็กๆ...ก็เคยถูกพ่อใช้ให้แบกข้าว...จนคนอื่นเห็นแล้วนึกสงสาร...(คนอื่นพูดว่า)...ไปใช้แก่ทำไม้...แกยังเด็กอยู่...พอก็ตอบว่าเขาเคยทำ...ไม่เป็นไร...”

สมัยนະนັກเรียนໃນໂຮງຮຽນກົງມາຍ

หลังจากช่วยบิดาทำงานได้ระยะหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๖๐ นายปรีดีฯ อายุ ๑๗ ปีได้ลงมาอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยญาติผู้ใหญ่ทางบิดาคือ พระยาชัยวิชิตวิชญาราช (ข้า ณ ป้อมเพชร) นำนายปรีดีฯ ไปฝากให้ทำงานเป็น “สมัยน” ที่สำนักงานทนายความของพระยาชัยวิชิตมนตรี และต้องไปพักอาศัยอยู่บ้านญาติฝ่ายมารดาที่เสาวังช้า ในเวลาเดียวกันนั้น นายปรีดีฯ ได้เข้าเรียนต่อที่ “ໂຮງຮຽນກົງມາຍ ກະທຽວງຸດົມຮຣມ” พร้อมกันด้วย อีกห้องยังเรียนภาษาฝรั่งเศสโดยมีอาจารย์ชื่อเลเดเกอร์ (E. Ladeker) เป็นผู้สอน ท่านเป็นที่ปรึกษาศาสตร์ต่างประเทศในประเทศไทยและเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยที่ໂຮງຮຽนກົງມາຍ อีกด้วย

อาคารห้างแบบแม่นเก่า - ต่อมาเป็นโรงเรียนกழigmat

จากคำปราศรัยของนายปรีดีฯ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิต และเนติ-บัณฑิต เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ดังความตอนหนึ่งว่า “ขอกล่าวถึงสถานที่เรียนกழigmat...ในสมัยที่ผมเรียนที่โรงเรียนกழigmat กระทรวงยุติธรรม...ก่อนที่จะย้ายไปเรียนอาคารห้างแบบแม่นเก่า ซึ่งต่อมาเป็นอาคารกรมโฆษณาการ...โรงเรียนกழigmatเดิมนั้นเป็นอาคารไม้สองชั้นตั้งอยู่ระหว่างศาลยุติธรรมเก่า...และเก่งจีนที่ชั้นล่างเป็นศาลอัญญาชั้นบนเป็นที่ทำการเดติบัณฑิตยสภा โรงเรียนกழigmatเป็นเรือนไม้ดังกล่าวนั้นก็เป็นสถานที่เพาะเนติบัณฑิตรุ่นเก่าหลายรุ่น เวลาสอบไล่ก็ไปสอบกันที่รัฐเบียงวัดพระแก้ว คือในสมัยนั้นมีสถานที่ที่พอเรียน พอสอบไล่ที่ไหนได้ก็เรียนและสอบกันที่นั้น มิได้เปลืองงบประมาณของแผ่นดินที่จะต้องถือเอกสารโหรอ่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ...”

ในการเรียนวิชาภาษาไทย นายปรีดีฯ มักซักถามอาจารย์ผู้สอน เสมอเมื่อไม่เข้าใจ อาจารย์ก็อธิบายจนเกิดความกระจ่าง และชมเชยที่นายปรีดีฯ สนใจการเรียน เจ้าพระยาอภัยราชสiamานุกรกิจ (โรมแลงส์ จักร แมง) เป็นผู้สอนที่โรงเรียนภาษาไทยด้วยท่านหนึ่ง

คุณป้าน้อมนองสาวยปรีดีฯ เล่าว่า (สัมภาษณ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ - ผู้เขียน) “พี่ปรีดีเรียนภาษาไทยปีเดียว... ไม่เรียนเสียหนึ่งปี... เนื่องจากต้องทำงานไปด้วย เรียนไปด้วย... มาเรียนอีกปี... ก็ยังจบได้เป็นเนติบัณฑิต สiam เมื่ออายุ ๑๙ ปี...”

นายปรีดีฯ สอนไอลิวิชาภาษาไทยชั้น “เนติบัณฑิตสยาม” ได้ใน พ.ศ. ๒๕๖๒ แต่ตามข้อบังคับสมัยนั้นยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้ เพราะอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จึงต้องรออยู่สองสามเดือนจึงถึงอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๖๓ นายปรีดีฯ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา

กล่าวถึงลักษณะของโรงเรียนภาษาไทย กระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้นตามหลักการของกระทรวงธรรมการถือว่าเป็น “โรงเรียนพิเศษ” เป็นโรงเรียนจำเพาะวิชาความรู้ ประเภทวิสามัญศึกษา เพื่อไปประกอบอาชีพ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วและจัดได้ว่าเป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษา —

พนัยความอาสาสมัครครั้งแรกและครั้งเดียว

ขณะที่นายปรีดีฯ เป็นนักเรียนภาษาไทยอยู่นั้นได้เกิดคดีใหญ่สำคัญมากคดีหนึ่งจนเป็นที่เล่าลือกันแพร่หลาย คือ คดีเรือใบเดินทางบรรบรรทุกสินค้าของ “นายลิมซุนหงวน” พ่อค้าชาวจีนเศรษฐีเมืองนครศรีธรรมราช เกิดพายุพัดเรือแล่นไปชนพลับพล้ำที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัว ที่ปากน้ำจังหวัดสมุทรปราการ จนได้รับความเสียหาย อัยการของรัฐบาลเป็นโจทก์ฟ้อง นายลิมซุนหงวนในฐานจะเจ้าของเรือเป็นจำเลย แต่ปรากฏว่าไม่มีผู้ใด

กลั่นรับเป็นทนายความช่วยเหลือนายลิมซุนหง้วน เพราตามรูปคดีนี้ ฝ่ายจำเลยมีข้อเสียเปรียบอยู่แล้ว

นายปรีดีฯ ได้ศึกษาเรื่องราวของคดีอย่างละเอียดแล้ว มองเห็นว่า มีสุภาพที่จะช่วยเหลือฝ่ายจำเลยได้ จึงรับอาสาเป็นทนายฯ ช่วยแก้ต่างให้ ฝ่ายจำเลย ทั้งๆ ที่ยังไม่ได้สำเร็จวิชากฎหมาย นายปรีดีฯ จึงต้องขออนุญาตเป็นทนายฯ ต่อเนติบัณฑิตยสภา ก่อน และขณะนั้นนายปรีดีฯ ก็ยังมีอายุไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ซึ่งตามระเบียบในสมัยนั้นแม้ว่าสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตแล้ว แต่อายุไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ก็ยังเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตยสภาไม่ได้ เป็นทนายฯ ว่าความก็ไม่ได้ เว้นแต่ขออนุญาตเป็นกรณีพิเศษซึ่งต้องมีการตรวจสอบก่อน จึงจะได้รับอนุญาตเป็นคดีๆ แต่ละครั้งเท่านั้น ผลปรากฏว่านายปรีดีฯ ได้รับการอนุญาตเป็นพิเศษ ดังคำกล่าวของนายปรีดีฯ ที่มีต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต เมื่อ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๔ ดังความตอนหนึ่งว่า

“... ผมเมื่อครั้งเป็นนักเรียนกฎหมายก็เคยขออนุญาตพิเศษ เป็นทนายความในคดีระหว่าง อัยการสมุทรปราการ โจทก์ และนายลิมซุน-หง้วน จำเลย ซึ่งถูกฟ้องว่าเรื่อใบเดินทางของตนไปชนพลับพลาในหลวงที่ปากน้ำ ผมในฐานะทนายต่อสู้เป็นภัย nok อำนาจ เวลานั้น... ยังไม่มีศัพท์ใหม่ว่า เหตุสุดวิสัย ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ อ้างคดีตัวอย่างสมัยพระเอกาทศรถในคดีจีนกงเช่งที่เช่าสำราญไปค้าขายและถูกพายุอันปางลงกลางทะเล เจ้าของเรือได้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย คดีว่ากันจนถึงฎีกាត่อพระเอกาทศรถ ซึ่งทรงวินิจฉัยว่าเป็นภัย nok อำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย ขอให้ท่านทั้งหลายไปตรวจค่าพิพากษารฎีกานใน พ.ศ. ๒๔๖๓...”

การได้รับอนุญาตจากเนติบัณฑิตยสภาให้นายปรีดีฯ เป็นทนายความคดีนี้ เป็นเรื่องที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์กันถึงโอกาสที่จะเป็นฝ่ายชนะของนายปรีดีฯ ในฐานะทนายความหนุ่ม ทั้งๆ ที่ยังเป็นนักเรียน

กูหมายอยู่ และยังเป็นการว่าความครั้งแรกอีกด้วย แต่แล้วในที่สุด ศาลได้พิพากษาให้จำเลย คือ ฝ่ายนายลิมซุนหงวนเป็นฝ่ายชนะไม่ต้องชดใช้ค่าเสียหาย ทำให้นายปรีดีฯ ในฐานะทนายจำเลย มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในวงการนักกฎหมายในขณะนั้น ได้รับการชื่นชมในความสามารถและความฉลาดมีไหวพริบ แต่หลังจากนั้นนายปรีดีฯ ก็มิได้ทำหน้าที่ทนายความอีก

นายปรีดี พนมยงค์ เนติบันฑิตสยาม

รับราชการกรมราชทัณฑ์

หลังจากเป็นทนายว่าความคดีเรือชนพลับพลาที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวสำเร็จผ่านไปแล้ว นายปรีดีฯ ก็เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล เมื่อ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒ (กระทรวงนครบาลถูกยุบรวมอยู่ในกระทรวงมหาดไทยในเวลาต่อมา) ในตำแหน่ง~~และมีญี่~~ให้อัตราเงินเดือน ๓๕ บาท ซึ่งเป็นอัตราเงินเดือนที่ต่ำกว่ามาตรฐานในเดือนพฤษภาคม เนื่องจากขณะนั้นยังไม่มีอัตราว่างตามวุฒิ และนายปรีดีฯ ได้พก

อาศัยอยู่บ้านพระยาชัยวิชิตวิชัยธรรมชาติ ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ทางบิดาของนายปรีดิ์ฯ ซึ่งท่านพระยาชัยวิชิตฯ ก็เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์อยู่ในสมัยนั้นด้วย

นายปรีดิ์ฯ รับราชการอยู่ที่กรมราชทัณฑ์ได้ประมาณ ๑ ปีเศษ จึงย้ายจากกรมราชทัณฑ์ไปรับราชการที่กระทรวงยุติธรรม เมื่อ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ และได้รับการคัดเลือกเป็นนักเรียนทุนหลวง ของกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายในประเทศฝรั่งเศสในปีนั้น

นักเรียนทุนหลวงศึกษากฎหมายในฝรั่งเศส

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงปฏิรูปกฎหมายไทย โดยกรม-หลวงราชบุรีดิเรกถุทธรร์ ซึ่งสำเร็จวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษ ท่านกรมหลวงฯ เป็นเสนอตีกระบรรจุในประมวลกฎหมาย และจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๙๐

โรงเรียนแห่งนี้ได้สอนกฎหมายตามแบบอย่างของอังกฤษเรื่อยมา อาจารย์ผู้สอนกฎหมายเป็นผู้ที่เรียนกฎหมายในประเทศ หรือเป็นเนติบัณฑิตจากประเทศอังกฤษ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๕๖ นาย约瑟夫·帕杜 (Georges Padoux) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสได้มาระหว่างประเทศอังกฤษ เนื่องจากความต้องการสอนกฎหมายของไทย ได้เสนอความเห็นให้เปลี่ยนแปลงวิธีสอนกฎหมาย และเสนอให้เปลี่ยนแปลงแหล่งที่จะส่งนักเรียนทุนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมายยังต่างประเทศด้วย แทนที่จะส่งไปเรียนเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น

ด้วยเหตุดังกล่าวใน พ.ศ. ๒๕๖๓ นายปรีดิ์ฯ ได้รับคัดเลือกเป็น “นักเรียนทุนหลวง” เพื่อศึกษาวิชากฎหมายตามความต้องการของกระทรวงยุติธรรม ให้ไปศึกษาอย่างประเทศฝรั่งเศส เพื่อจะได้กลับมาช่วยงานด้านการร่างประมวลกฎหมายตามแบบอย่างฝรั่งเศส ซึ่งขณะนั้นนายปรีดิ์ฯ อายุได้ ๗๐ ปี

ก่อนเดินทางไปศึกษาอย่างต่างประเทศ เจ้าพระยาอภิราชสยามานุกรกิจ เสนนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้น ได้นำนายปรีดีฯ เข้าร่วมด้วยบังคมทูลลาพะราบทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมพิธีปฏิบัติกันมา พระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า

“...รู้จักเด็กคนนี้มานานแล้ว ขอให้ส่งไปเรียนเถอะ จะเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินในภายหน้า” (สุพจน์ ด่านตรากุล อ้างไว้ในหน้า ๒๑ จาก รัฐบุรุษอาวุโสฯ : พ.ศ. ๒๕๓๑)

บันทึกการเดินทาง

นายปรีดีฯ ได้บันทึกของตนเองที่เคยเสนอเรื่องชุดคอดกระ มาเปิดเผยต่อนายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ โดยความตอนหนึ่งได้เล่าถึงการเดินทางไปศึกษาอย่างประเทศ พรั่งเศส ว่า

“...เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๓ ขณะที่เรือลำซึ่งข้าพเจ้าโดยสารไปยังประเทศไทยพรั่งเศสได้แล่นผ่านคลองสุเอชันน์ ข้าพเจ้าได้ถ้ามาราจารย์เลด์แกร์ (ชาวพรั่งเศสที่เคยเป็นที่ปรึกษากฎหมายและอาจารย์โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม) ซึ่งเดินทางไปด้วย ถึงเรื่องราวของคลองสุเอช เมื่ออาจารย์ได้เล่าให้ฟังพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ระลึกถึงเรื่องที่เคยได้ยินมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนมัธยมอยู่ว่ารัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้คำริที่จะชุดคอดกระ แต่มีอุปสรรคเนื่องจากปัญหาการเมืองระหว่างประเทศไทย ข้าพเจ้าจึงได้ถ้ามาราจารย์ผู้นั้นว่า ถ้าประเทศไทยจะพื้นฟูความชุดคอดกระขึ้นมาอีก ต่างประเทศจะว่าอย่างไร อาจารย์ตอบว่าสำหรับพรั่งเศส ไม่มีปัญหา คือถ้าชุดได้ก็เป็นการดี เพราะจะทำให้คุณนามระหว่างพรั่งเศส กับอินโดจีนทางทะเลสนเข้ากีก อาจารย์ได้เล่าให้ฟังถึงการที่ชาวต่างประเทศเคยเสนอโครงการต่อรัชกาลที่ ๕ เพื่อขอชุดคลองที่กล่าวนี้ ท่านแนะนำว่าถ้าข้าพเจ้าสนใจที่จะทำประโยชน์ให้ประเทศไทยของข้าพเจ้าแล้ว เมื่อ

ข้าพเจ้าอยู่ในฝรั่งเศสคราวคันคว้าศึกษาถึงเรื่องคลองน้ำและเที่ยบเคียงดู กับเรื่องคลองสุเอซ..."

นายปรีดิุ "ได้ศึกษาตามคำแนะนำของอาจารย์ และเมื่อมีโอกาส ทำงานรับใช้ประเทศชาติ นายปรีดิุ "ได้เสนอเรื่องชุดคอดอกกระต่อผู้นำ ทางการเมืองสมัยนั้น แต่ท้ายที่สุดก็ไม่อาจดำเนินการได้ เนื่องจากปัญหา ด้านงบประมาณและความมั่นคงของชาติจึงยุติเรื่องไป •

นักศึกษามหาวิทยาลัยในฝรั่งเศส

นายปรีดิุ เดินทางไปถึงฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓

"...เมื่อผมได้ทุนรัฐบาลไปศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสนั้น แม้ ผมเป็นแนวติดบัณฑิตสยามแล้ว แต่ผมมีอายุเพียง ๒๐ ปี อาจารย์ของผม จึงแนะนำให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ชั้นต้น เมื่อตนักเรียน ฝรั่งเศสตามหลักสูตรคณิตกฎหมาย (คณะนิติศาสตร์ - ผู้เขียน)...ที่ต่าง กับการศึกษาในสยาม และในประเทศไทย-แซกชอน... นอกจากรสอน วิชาประเกทกฎหมายแล้ว ก็ให้มีวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ถือว่าเป็นราชฐาน ของสังคม..." ทั้งหมดนี้เป็นคำให้สัมภาษณ์ของนายปรีดิุ ที่มีต่ออาจารย์ ฉัตรกิพย์ นาคสุภา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๕

ตามคำแนะนำของอาจารย์ เมื่อนายปรีดิุ เข้ารับการศึกษาใน มหาวิทยาลัยในฝรั่งเศส นายปรีดิุ "ได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสต่อจากที่เคย ศึกษามาแล้วกับอาจารย์เลเดแกร์ ที่ประเทศไทย สมัยที่นายปรีดิุ เป็น นักเรียนโรงเรียนกฎหมาย การศึกษาภาษาฝรั่งเศสในครั้งนี้และรวมถึง การศึกษาความรู้ทั่วไป "ได้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) อีกทั้งยัง ศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลอบอนนัวร์ ผู้เป็นเลขานุการสถาบันครุศาสตร์ ระหว่างประเทศ ก่อนที่จะเข้าศึกษาวิชากฎหมายตามความต้องการของ กระทรวงยุติธรรมของไทยในฐานะที่นายปรีดิุ เป็นนักเรียนทุนหลวง

นายปรีดีฯ ศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) และสอบใบได้ปริญญาตรีทางกฎหมาย (Bachelier en Droit) เป็นปริญญาของรัฐหรือเทียบเท่าปริญญาตรีของไทย คือ “นิติศาสตรบัณฑิต” และสอบใบได้ปริญญาาร์ช เป็น “ลิซองซีอทางกฎหมาย” (Licencie en Droit) หรือเทียบเท่ากับปริญญาโท คือ ปริญญา “นิติศาสตรมหาบัณฑิต” (เปรียบเทียบ - ผู้เขียน)

หลังจากศึกษาสำเร็จในระดับปริญญาโททางกฎหมายแล้ว นายปรีดีฯ ได้ย้ายไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่ มหาวิทยาลัยปารีส และสอบใบได้ปริญญาเอกของรัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมาย” (Docteur en Droit) และสอบใบได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทาง “เศรษฐศาสตร์การเมือง”

นายปรีดีฯ เคยให้สัมภาษณ์ว่า “ผมสนใจในวิชาเศรษฐศาสตร์ จะนั่งเมื่อผมสอบใบได้ปริญญาเอกกฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์แล้ว ผมจึงสอบใบได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจการเมือง...” ซึ่งนายปรีดีฯ ได้ศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์หลายวิชา และก่อนหน้านี้ในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท นายปรีดีฯ ได้เลือกเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ไปพร้อมๆ กับการเรียนวิชากฎหมายด้วย

ดร.ปรีดี พนมยงค์

นายปรีดีฯ ใช้เวลาศึกษาในประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปลายพ.ศ. ๒๔๖๓ จนสำเร็จการศึกษาปลาย พ.ศ. ๒๔๖๘ จากการศึกษาระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอกรวมเวลาศึกษาประมาณ ๕ ปี

นายปรีดีฯ เป็น “คนไทยคนแรกที่สำเร็จปริญญาเอกของรัฐ” (Docteur d' etat) ทางกฎหมาย “เกียรตินิยมดีมาก” ที่มหาวิทยาลัยปารีส เมื่อนายปรีดีฯ อายุได้ ๒๖ ปี

ดร.ปรีดี พนมยงค์ บริษัทเอกทางกฎหมาย

เดินทางกลับประเทศไทย

จากบันทึกของพระองค์เจ้าจุลจักรดีกฤดากร อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ถึง มหาอำนาจเยอรม เจ้าพระยาพิชัยญาติ ผู้รังดำเนหง เสนนาดีกรีธรรมยุติธรรม เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ เพื่อ ส่งตัวนายปรีดีฯ กลับประเทศไทย ดังความต่อไปนี้

“...ด้วยนายปรีดี พนมยงค์ นักเรียนของกระทรวงยุติธรรมได้สำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายในมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส ณ กรุงปารีส คือ ๑) ได้ปริญญาโทอกฎหมาย (ผ่านนิติศาสตร์) Docteur en Droit (Sciences Juridiques) ประกาศนียบัตรของรัฐบาลฝรั่งเศส ๒) ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplome d' Etudes Supérieures d'Economie Politique) ซึ่งเป็นวิชาที่นายปรีดี พนมยงค์สอบໄลได้เพิ่มขึ้นจากปริญญาโทอกฎหมายธรรมด้า แต่เป็นวิชาส่วนหนึ่งของการเรียนกฎหมายในฝรั่งเศส สิทธิของหมอกฎหมายฝรั่งเศสซึ่งได้ประกาศนียบัตรของ การศึกษาชั้นสูงเพิ่มเติมขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ก) มีสิทธิที่จะเป็นศาสตราจารย์ สำรองในมหาวิทยาลัย และ ข) มีสิทธิที่จะเข้าสอบแข่งขันสำหรับรับตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัย

ข้าพเจ้าได้จัดการให้เดินทางกลับสยาม โดยเรือกลไฟบริษัทญี่ปุ่น ซึ่งจะออกจากท่าเมืองมาร์เซล วันที่ ๕ มีนาคม พุทธศกันนี้

ข้าพเจ้าขอเสนอข้อความตามที่กล่าวข้างบน มาเพื่อเจ้าคุณได้ทราบพร้อมกับนำส่งตัวนายปรีดี พนมยงค์ โดยหนังสือฉบับนี้

ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถืออย่างสูงมาด้วย
(ลงพระนามพระองค์เจ้าจูญศักดิ์กุตตาก
อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส)”

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม

นายปรีดีฯ เดินทางกลับถึงประเทศไทย ต้น พ.ศ. ๒๔๗๐ (ปฏิทินเดิม) ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

นายปรีดีฯ ได้รับตำแหน่ง “ผู้พิพากษาชั้น ๖” โดยทำการฝึกหัด เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา (จากบทความของดร.ชาญชัย แสงศักดิ์ วารสารกฎหมายปกครอง, ๒๔๗๓) และต่อมาได้รับตำแหน่งเป็น “ผู้ช่วย เลขาธุการกรมร่างกฎหมาย” ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

นายปรีดีฯ ได้สมรสกับนางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร พ.ศ. ๒๔๗๑
ต่อมาเมื่อ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ นายปรีดีฯ ได้รับพระ-
ราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น “รองอำมաตร্য์เอก หลวงประดิษฐ์มนูธรรม”
ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับการเลื่อนยศเป็น “มหาอำมาตร์ดี”

นายปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ (ภาพสมรส พ.ศ. ๒๔๗๑)

อาจารย์ผู้บรรยายวิชากฎหมาย

นอกจากตำแหน่งหน้าที่การงานดังกล่าวแล้ว นายปรีดีฯ หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมยังเป็น อาจารย์พิเศษ ผู้บรรยายวิชากฎหมายที่ โรงเรียนกฎหมาย กรุงเทพมหานครอีกด้วย โดยเริ่มเป็นผู้บรรยายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ในชั้นแรกบรรยายวิชา “กฎหมายแพ่งและพาณิชย์” บรรพ ๓ และวิชา “กฎหมายระหว่างประเทศ”

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๔ โรงเรียนกฎหมายฯ “ได้ปรับปรุงหลักสูตร โดยเพิ่มวิชาใหม่ๆ อาจารย์ปรีดีฯ ได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงหลักสูตร กฎหมายครั้งนี้ และจัดให้มีการบรรยายวิชา “กฎหมายปกครอง” ขึ้นเป็น ครั้งแรก โดยอาจารย์ปรีดีฯ เป็นผู้บรรยายวิชานี้ พร้อมกับผลิตเอกสาร ประกอบคำบรรยายที่ให้ชื่อว่า “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” (พ.ศ. ๒๔๗๕) ซึ่งเป็นเอกสารประกอบคำบรรยายที่ได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูง และสร้างชื่อเสียงให้แก่อาจารย์ปรีดีฯ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอธิบายหลักการแบ่งแยกอำนาจของสถาบันโดย อันเป็นหัวใจของ การปกครอง ในระบบประชาธิปไตย จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยการนำแนวความคิดดังกล่าวมาใช้ในการ ปฏิบัติ ด้วยการเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนร่วมกับคณะราษฎร ฝ่ายกองทัพ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าว

จุดกำเนิดความคิด สู่ความมุ่งหวังเพื่อชาติ

สภาพการณ์ต่างๆ หลายสิ่งหลายอย่างที่นายปรีดีฯ ได้ประสบพบเห็นด้วยตนเอง หรือแม้แต่เรื่องราวที่เคยได้ยินได้ฟังจากบิดาฯ ครูอาจารย์และญาติมิตรมาแต่ครั้งอดีต นับตั้งแต่นายปรีดีฯ ยังเยาววัยจนเดินโตเรื่อยมาจนเป็นจุดกำเนิดทางความคิดที่ปลูกฝังอยู่ภายในจิตใจของนายปรีดีฯ ซึ่งนายปรีดีฯ ใช้คำว่า “จิตสำนึก” นั้นเป็นที่มาของความรู้สึกนึกคิด เป็นแรงพลังก่อให้เกิดความมุ่งมำดปราการณาเพื่อดำเนินการสร้างสรรค์สังคมไทยในด้านต่างๆ ด้วยการเป็นผู้นำทางความคิดและดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ตลอดรวมถึงการแก้ไขสภาพเศรษฐกิจสังคมไทยให้ดำเนินไปสู่สภาพที่หวังว่าจะเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น หรือดำรงอยู่อย่างมั่นคงทันสมัยกว่าที่แล้วมาในอดีต ด้วยการเข้ามีส่วนร่วมดำเนินการพัฒนาสังคมไทยในเวลาต่อมา เมื่อนายปรีดีฯ ได้มีโอกาสบริหารราชการแผ่นดิน

จุดกำเนิดทางความคิดหลายประการในอดีตของนายปรีดีฯ ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นสิ่งที่นายปรีดีฯ ได้บันทึกไว้ รวมทั้งคำบอกกล่าวเล่าความหลังของนายปรีดีฯ เองที่มีต่อบุคคลต่างๆ มากมาย

สังคมชนบท

“ผู้เริ่มทำความได้มีอายุประมาณ ๓-๔ ขวบ ...” เป็นคำกล่าวของนายปรีดีฯ ว่า เมื่อเริ่มทำความได้ นายปรีดีฯ ได้เห็นสภาพบ้านเรือนที่ตกเสื่อมทรุดอยู่นั้น เป็นสภาพบ้านเรือนที่บิดาฯ ได้รับมรดกทอดมารากปูย่าในสภาพที่ลือกันว่าเป็นผู้มีอันจะกิน เป็นครอบครัวที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีในสมัยนั้น เมื่อประมาณร้อยปีที่ผ่านมา

นายปรีดิ์ฯ กล่าวต่อไปว่า “บุญย่าผอมมีบุตรชายหญิงหลายคน...ได้รับส่วนแบ่งมรดกไปประมาณอาชีพ... บางท่านรักษาฐานะไว้ได้... บางท่านก็ขาดทุน... บิดาผอมเลือกอาชีพทำนา... จึงประสบชะตากรรมอย่างชราวนาน... ผอมประสบพบเห็นความอัตคัดของบิดามารดา...ผอมเห็นความอัตคัดขัดสนของชราวนานทั่วไป...”

สังคมชนบทไทยในอดีตเป็นสังคมที่เรียนง่าย เป็นสังคมที่ประชาชนต้องพึ่งตนเอง นายปรีดิ์ฯ ได้พับเห็นสภาพสังคมชนบทมาตั้งแต่เยาว์วัย

สมัยที่นายปรีดิ์ฯ กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมที่โรงเรียนวัดศาลาปูนสวิหาร เดย์ได้ยินบิดาของตนสอนหน้าปรับทุกข์กับเพื่อนชราวน่าด้วยกันฟังว่า... เดย์ฟังเจ้าคุณไชยวิชิตสิทธิสารแล้วให้ฟังว่าที่ประเทศอังกฤษมีสภาพผู้แทนราชภูมิ คือ สภาก็ราชภูมิเลือกผู้แทนไปประจำ ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้งแก่ผู้แทนของตน ไปขอร้องรัฐบาลได้ นายปรีดิ์ฯ กล่าวไว้ว่าภายหลังต่อมาว่า นายปรีดิ์ฯ ยังเป็นเด็กอยู่มาก พอดำใจได้เคารงๆ เท่านั้น

พ่อเล่าให้ฟัง...

นอกจากนั้นบิดาฯ ยังเคยนำเรื่องของ “หลวงวิเศศสารี” กับพวงร่วมกันเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเล่าให้นายปรีดิ์ฯ พังซึ่งขณะนั้นนายปรีดิ์ฯ ยังเด็ก กำลังเรียนอยู่ในระดับชั้นประถม

หลวงวิเศศสารีมีฐานะเป็นเครือญาติทางบิดาของนายปรีดิ์ฯ ซึ่งต่อมามาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาไชยวิชิตสิทธิสารฯ

หลวงวิเศศสารี เมื่อครั้งยังเป็นผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุง ลอนดอนได้ร่วมกับพระเจ้าน้องยาเธอ ๓ พระองค์ พระวรวงศ์เธอ ๑ องค์ และข้าราชการสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน และที่กรุงปารีสอีก ๖ คน รวมทั้งสิ้น ๑๑ คน ทำหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงเปลี่ยนระบบสมบูรณ์นาญासิทธิราชย์มาเป็นระบบ “คอนสติติวชันแนล

โภนาเกี” (สมัยนั้นใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ปัจจุบันหมายถึงระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหาชนัตริยทรงเป็นประมุข) แต่รัชกาลที่ ๕ ยังไม่ทรงเห็นชอบด้วยที่จะเปลี่ยนระบบการปกครองตามที่ท่านเหล่านั้นขอพระราชทาน

เมื่อหลวงวิเศษสาริกกลับกรุงสยาม ท่านได้ชี้แจงให้ลูกหลานและญาติมิตรทราบถึงวิธีการปกครองแบบมีส่วนผู้แทนราษฎร มิตรของนายปรีดีฯ เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับฟังจากหลวงวิเศษสาริก บิดาฯ จึงนำเรื่องที่หลวงวิเศษสาริกชี้แจงมาอธิบายให้นายปรีดีฯ ขณะเป็นนักเรียนประถมทราบเป็นเคารงๆ

ทั้งหมดเป็นเรื่องที่นายปรีดีฯ นำมากล่าวให้สัมภาษณ์ภายหลัง

คำสอนของครู

สมัยที่นายปรีดีฯ กำลังเรียนอยู่ในชั้นมัธยม ครูได้สั่งสอนอบรมให้นักเรียนคำนึงถึงหลักโบราณของไทยและคติธรรมทางพุทธศาสนาที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์วิจารณ์ โดยย้ำให้นักเรียนจำคติว่า “สุ จิ ปุ ลิ” ซึ่งสมัยนั้นมีการจารึกไว้ในประกาศนียบัตรของนักเรียนทุกชั้น นายปรีดิกล่าวว่า ครูให้ห้องจำโคลงดังต่อไปนี้

“สุ เสาวณิตถ้อย ทั้งผอง

จิ เจตนาตรอง ตรีคัน

ปุ จ觚สอบสวนลอง เจลาเลิศ

ลิ ขิตข้อคำตัน เกียงแก็กันลีม”

“สุ” หมายถึง พัง (สุด) “จิ” หมายถึง คิด (จินต) “ปุ” หมายถึง ถาม (ปุจชา) “ลิ” หมายถึง เขียน (ลิขิต)

คุณครูสอนให้นักเรียนระลึกถึงคำว่า “สุ จิ ปุ ลิ” ซึ่งมาจากพุทธ-ภาษิตของไทยที่ว่า ผู้ปราศจาก “สุ จิ ปุ ลิ” จะเป็นนักประชัญได้อย่างไร ถ้าไม่รู้จัก “พัง คิด ถาม เขียน”

นายปรีดิฯ กล่าวว่า ครูสอนให้นักเรียนมีจิตพิเคราะห์วิจารณ์จน มีนิสัยติดตัวว่า “การพิจารณาเรื่องใดๆ นั้น อย่ารับฟังເຫັນດີນ หากจะรับฟังอะไรก็จะต้องพิเคราะห์วิจารณ์เสียก่อน” เมืองไทยสมัยนั้นแม้หลัก-สูตรวิชาไม่มากเท่าปัจจุบัน แต่ครูได้ออบรมสั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ นักเรียนได้ยึดถือเป็นหลัก

เมื่อนายปรีดิฯ เข้าศึกษาใน ชั้นมัธยม ต้องเรียนวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์กว้างขวางขึ้นรวมไปถึงของโลกโดยสังเขปด้วย

ครูได้สอนรูปแบบการปกครองประเทศ โดยแยกออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑) พระเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือกฎหมาย เรียกว่า สมบูรณานาญ่า-สิทธิราชย์

๒) พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายปกครองแผ่นดิน

๓) ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเป็นประมุข เรียกว่า “รีบับลิก” มีค่านะเสนอبدีปกครองประเทศตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

คำว่า “รีบับลิก” ในสมัยนั้นแปลว่า ประชาธิปไตย ต่อมากาย หลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงแปลเป็นภาษาไทยว่า “สาธารณรัฐ”

จากข้อเขียนของนายปรีดิฯ “ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้าฯ” ซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศ แปลโดย จำรงค์ ภาครุณพิ พรทิพย์ โถใหญ่ มีความตอนหนึ่งว่า

“การเริ่มมีจิตสำนึกอภิวัฒน์ของข้าพเจ้า...ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ข้าพเจ้า อายุได้ ๑๑ ปี ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันและเด่นชัด ในเรื่อง วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเล และลูกหลานชาวจีนในเมืองไทย ซึ่งเป็น ประชากรจำนวนประมาณร้อยละ ๒๕ ของประชากรทั้งประเทศ สิ่งนั้นคือ การที่ชาวจีนทุกคนตัดผมเปียกหิ้ง หั้งๆ ที่ได้ไว้เป็นเวลาหลายศตวรรษ เช้าต่างอธิบายถึงเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่นี้ต่อประชาชน ในประเทศไทยเข้าหั้งหล่ายมาอาศัยอยู่ว่า ระบบสมบูรณานาญ่าสิทธิราชย์ใน

สมัยก่อน ซึ่งเป็นผู้กำหนดให้ไว้ตามเปี้ยที่ไม่น่าดูนี้ได้ถูกกลั้มลังไปแล้ว โดยการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐ อันมี ดร. ชุนย์ดี- เชนเป็นผู้นำและเป็นผู้แนะนำให้ชาวจีนทุกคนเปลี่ยนทรงผมใหม่ เป็นทรงสั้นตามแบบชาวยุโรป (ในยุคหนึ่ง) ทั้งนี้จะได้ไม่ถูกชาวต่างชาติล้อเลียนว่า “มีหางที่หัว...”

เหตุการณ์ทางการเมือง

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองสำคัญ ๒ ประการ ที่อยู่ในความสนใจของนายปรีดีฯ ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยม คือ เหตุการณ์การเมืองภายในประเทศไทย กับเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศจีน

จากเหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยสมัยต้นรัชกาลที่ ๖ เกิด “กบฏ ร.ศ. ๑๓๐” หรือที่เรียกว่า “กบฏหมอบเหลง” ผู้คบคิดดำเนินการครั้งนี้มีจุดหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยไปสู่รูปแบบที่พระเจ้าแผ่นดินอยู่ภายใต้กฎหมายปกครองแผ่นดิน ฝ่ายรัฐบาลได้รับข่าวสารดังกล่าวจึงจับกุมผู้คบคิดตัวการสำคัญทันทีในเช้าวันศุกร์ที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ผู้ที่ถูกจับกุมในระยะแรกมี “นายร้อยเอก ชนกพิทักษ์” (เหลง ศรีจันทร์) และพระพากที่โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ถนนราชดำเนินนอก บริเวณใกล้โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นที่ที่นายปรีดีฯ เข้ามาเรียนชั้นมัธยมที่กรุงเทพฯ ครั้งแรก

ฝ่ายรัฐบาลจับกุมทหารผู้ก่อการครั้งนี้ได้ประมาณกว่าร้อยคน ในเวลาต่อมา แม้จะรู้กันในวงการรัฐบาลและวงการทหาร แต่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ทราบเรื่องตามข้อเท็จจริง เนื่องจากหนังสือพิมพ์ไม่ลงข่าว เข้าใจว่ารัฐบาลปกปิด แต่เหตุการณ์นี้กลับมีเรื่องเล่าลือกันไปต่างๆ นานา ในทางที่เสียหาย รัฐบาลจึงต้องให้ออกข่าวที่ควรจะออกได้ให้ประชาชนได้ทราบ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษในกรุงเทพฯ ในตัวข่าวไม่มีอะไร

มากไปกว่าเรื่องที่ว่า ได้มีทหารหนุ่มคนหนึ่งพร้อมด้วยพลเรือนคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองในเมืองไทย แต่ถูกรัฐบาลจับกุมตัวได้หมด (ผู้สนับสนุนฯ ประวัติศาสตร์ไทยเรื่องนี้ศึกษาได้ใน “ยังเติร์กธุ่นแรก กบฏ ร.ศ. ๑๓๐” แกรมสุข นุ่นนท์, พ.ศ. ๒๕๗๖)

นายปรีดีฯ ได้ทราบข่าวเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๘๔) ปลายปี (ตามปฏิกิริโนเดิมของไทยสมัยนั้น) เป็นข่าวเหตุการณ์นี้แพร่ไปถึงบ้านนายปรีดีฯ ที่อยุธยา กับ อีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่อยู่ในความสนใจของนายปรีดีฯ ที่บันทึกไว้ว่า

หนังสือพิมพ์ลงข่าวติดต่อกันถึงสองครั้งในประเทศไทยนี้ว่า “ฝ่ายเก็งเหม็ง” (สำเนียงแต่จีว) ภายใต้การนำของชุนยัดเซนกับ “ฝ่าย กษัตริย์ราชวงศ์แม่นจู”

ขณะเดียวกันครูบางท่านที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่าได้ติดตามข่าวและมาวิจารณ์ให้นักเรียนฟังว่า วันไหน ฝ่ายใดชนะ ฝ่ายใดแพ้ ซึ่งทำให้นายปรีดีฯ และนักเรียนที่สนใจเกิดสนใจกับข่าวนั้น นายปรีดีฯ เคยกล่าวไว้ว่า “ครูของผมจะเป็นครูบ้านนอก คือ ครูที่อยุธยาไม่ใช่ครูกรุงเทพฯ แต่ท่านมีลักษณะก้าวหน้า...”

นายปรีดีฯ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ต่อไปว่า ชาวจีนฝ่ายเก็งเหม็ง ที่อยุธยาได้ใช้วิธีโழณาโดยเช่าห้องไว้ที่ตลาดหัวรอไว้เป็นห้องอ่านหนังสือ มีภารกิจที่สำคัญคือการสอนภาษาจีนและภาษาอังกฤษ ให้กับเด็กไทย ที่เดินทางมาเรียนรู้ภูมิประเทศ ที่วัดเชิง (วัดพนัญเชิง) ก็เปลี่ยนเรื่องเล่นใหม่ให้สอดคล้องกับสมัย คือ เล่นเรื่องกองทัพรัฐบาลจีนรบกับกองทัพรัฐบาลจีน ทำให้คนดูสนใจไปกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ต่อมากล่าวว่าฝ่ายกษัตริย์จีนต้องพ่ายแพ้ในสงครามครั้งนั้น

นายปรีดีฯ กล่าวไว้ในบันทึกตอนหนึ่งว่า ครูวิชาประวัติศาสตร์ที่โรงเรียนตัวอย่างฯ ได้อธิบายถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทยครั้งนั้น และได้อธิบายเพิ่มเติมถึงระบบการปกครองที่รัฐ-

บาลจัดตั้งขึ้นโดยความยินยอมเห็นชอบของรัฐสภา สมาชิกรัฐสภาจาก การเลือกตั้งโดยประชาชน ส่วนประมุขของประเทศในระบอบนี้บางประเทศ ที่มีพระมหากษัตริย์อาจมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสืบสันตติวงศ์ต่อไป หรือบางประเทศประมุขของประเทศอาจมาจากสามัญชนซึ่งได้รับเลือกตั้ง ให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี โดยมีระยะเวลาดำรงตำแหน่งตามที่กฎหมายกำหนดไว้

นายปรีดีฯ กล่าวต่อไปอีกว่า “ครูที่โรงเรียนเด้อย่างฯ นี้ได้พูด เบրอยๆ ว่า ระบบสมบูรณากฎาธิราชย์ในประเทศไทยนั้นสิ้นสุดแล้ว ยัง เหลือแต่รัฐเชียกับเมืองไทยเท่านั้น ครูไม่รู้ว่าระบบการปกครองแบบสม- บูรณาย ในสองประเทศนี้ ประเทศใดจะสิ้นสุดก่อนกัน”

ส่วนทางบิดาของนายปรีดีฯ เห็นว่าบุตรชายของตนสนใจเข้าวิชาการ ในเรื่องนี้จึงได้ขอรับหนังสือพิมพ์เก่าๆ ของญาติคนหนึ่งซึ่งเป็นนายทหาร มาให้นายปรีดีฯ อ่าน ทำให้นายปรีดีฯ ได้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับการปกครอง ระบบสมบูรณาย ว่ามีปัญหาอย่างไร ชาวจีนจึงได้ต่อต้านการปกครอง ระบอบนี้แล้วเปลี่ยนมาปกครองระบอบสาธารณรัฐ

ขณะเดียวกันในหมู่คนไทยส่วนหนึ่งรวมทั้งตัวนายปรีดีฯ เอง ด้วยมีความเห็นอกเห็นใจอย่างยิ่งต่อผู้ที่ถูกกลงโทษทางการเมืองในกรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ นายปรีดีฯ บันทึกไว้ว่า “พวกเรารู้สึกดุจถึงเรื่องนี้กันบอยๆ ทั้งที่โรงเรียนมัธยมและที่โรงเรียนกฎหมาย...”

ชีวิตชราวนะ

หลังจากนายปรีดีฯ เรียนสำเร็จชั้นมัธยม ๖ จากโรงเรียนตัว- อาย่างฯ ที่อยุธยาแล้ว บิดาฯ ประสงค์ให้นายปรีดีฯ ได้รับการศึกษาสูงขึ้น ต่อไปอีกจึงให้นายปรีดีฯ เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นายปรีดีฯ กล่าวว่า “เวลาันนั้นผมสำเร็จมัธยมซึ่งเขาถือว่าบวิญญาน์แล้ว ตามปกติเข้าเรียนที่ไหนก็ได้ แต่ผมอายุ ๑๕ ปีเศษ จะเข้าโรงเรียนรัฐ-

ประศาสตร์ไม่ได้” (หมายถึงที่โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งต่อมาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - ผู้เขียน) นายปรีดีฯ จึงไปรับเชิญที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แต่เรียนอยู่ได้ประมาณ ๖ เดือน ก็กลับไปช่วยบิดามารดาทำนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๘-๒๔๕๙ ก่อนที่นายปรีดีฯ เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ทำให้นายปรีดีฯ ได้ใช้ชีวิตอย่างชาวนา อันเป็นบทเรียนให้นายปรีดีฯ รู้สึกถึงความยากลำบาก ความอัตคัดขัดสนของชาวนา เป็นประสบการณ์ชีวิตที่ทำให้นายปรีดีฯ ระลึกถึง เมื่อนายปรีดีฯ ได้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ แผ่นดิน ได้คำนึงถึงการช่วยเหลือผู้ประกอบอาชีพทำนา ดังที่นายปรีดีฯ “ได้กล่าวข้ออ้างถึงความหลังการดำรงอยู่ของชาวนาว่า

ในบริเวณเนื้อที่นาที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื้อที่ประมาณ ๑ ล้านไร่ที่อยู่ภายใต้เขตบริษัทขุดคลองคุนาส Yam ชาวนา ร้อยละ ๖๐ เป็น “ผู้เช่านา” ซึ่งต่างกับชาวนาในท้องที่อื่นๆ มีผู้เช่านา จำนวนน้อยกว่า คือ ชาวนาแคลออำเภอเสนา อำเภอพักไห่ อำเภอรอบกรุง อำเภอบางปะอิน มีที่นาอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง เจ้าของที่นาที่อยู่ใกล้ลำน้ำเหล่านี้มีฐานะดีพอควร แต่ชาวนาในท้องที่ที่ราชภูมิเบิกในเขตอำเภอวังน้อย ซึ่งหมายรวมถึงบิดาของนายปรีดีฯ ด้วย ต้องประสบกับปัญหามาก

ในฤดูแล้ง ชาวนาที่อยู่ห่างจากลำคลองที่มีน้ำตลอดปีนั้น อัตคัดน้ำกินสำหรับคนและสัตว์ เมื่อกลางฤดูฝนชาวนาเกิดต้องประสบภัย เช่น ฝนน้อยไม่พอเพาะปลูก หรือฝนตกมากเกินไปทำให้น้ำข้าวเสียหาย หรือเมื่อข้างต้นของแม่น้ำมีศัตรูพืชทำให้ข้าวเสียหายไปมาก ส่วนความซึ่งเป็นพากหะช่วยแรงคน บางครั้งก็ต้องตายเพราะโรคระบาดสัตว์ ชาวนาช่วยตันเองไม่ไหว ทำนาเกิดไม่ได้ผลตามที่ลงแรงไว้ ครั้นถึงหน้านาใหม่เกิดต้องกู้เงินผู้มีเงินมาทำทุน เสียดอกเบี้ยแพง ถ้าปีต่อไปต้องประสบเหตุการณ์เช่นเดิมอีก ชาวนาเกิดต้องมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ทางราชการก็ไม่สามารถช่วย

เหลือได้ จากรสภาพความเป็นอยู่ของชาวนาเช่นนี้ มีส่วนทำให้ใจผู้ร้ายชุกชุม มีพากมิจชาชีพลักขโมยความของชาวนา

ปีใดที่ชาวนาพอทำนาได้ผลบ้าง เมื่อขายข้าวเปลือกให้พ่อค้า พ่อค้าก็มักเอาเบรียบในเรื่องการซึ่งตวง หรือลดราคาน้ำข้าวให้ต่ำ หรือถ้า ส่งข้าวเปลือกไปที่โรงสีข้าว โรงสีมีอุบายล่อใจชาวนาว่าไม่คิดค่าสีข้าว โดยเจ้าของโรงสีขอเอาแต่แกลบ ปลายข้าว และรำข้าวเท่านั้น แต่ความ จริงแล้วเจ้าของโรงสีเอาเบรียบชาวนาได้ โดยเดินเครื่องให้มีปลายข้าว มากๆ เพื่อเป็นของโรงสี โรงสีก็ได้กำไรจากการสีข้าว ชาวนาส่วนมากไม่ รู้เท่าหันก็พอใจที่ตนไม่ต้องเสียค่าสีข้าว ซึ่งนายปรีดิ์เคยกล่าวว่า “ได้เห็น กับตา” จากที่นายปรีดิ์ฯ เอาข้าวไปสีที่โรงสีแควบ้าน แต่ถึงอย่างไรชาวนา ก็ต้องจำยอมให้โรงสีเอาเบรียบ ถ้าไม่เอาข้าวเปลือกไปสีที่โรงสี ชาวนา ก็ ต้องมาตัดข้าวกินเอง ชาวนากินข้าวจุต้องทำอย่างนี้ก็เสียเวลามาก จึงมอง ให้โรงสีดีกว่า เพราะโรงสีเข้าให้ความสะดวก ชาวนาบางคนก็รู้ถึงการ เบียดเบี้ยนของโรงสีคนละนิดละหน่อยหลายๆ รายก็มาก แต่ก็ไม่รู้จะแก้ไข อย่างไร

ชีวิตชาวนาเองก็ต้องด้วยพระโรคระบาด ปีหนึ่งๆ เป็นจำนวน ไม่น้อย

บิดาของนายปรีดิ์ฯ มีที่ดิน ๒๐๐ ไร่ ทำนาคนเดียวไม่ไหว ต้อง เสียค่าน้ำให้รัฐบาล จึงให้เข้าเช่าในบางปี ประกอบกับที่วังน้อยที่บิดา ทำ นานั้นเป็นนาไม่ค่อยดี เพราะดินเปรี้ยวมาก แต่ก็ต้องเสียค่าน้ำเมื่อทำนา ได้ รัฐบาลเก็บไร่ละ ๑ ศลึง ส่วนที่ทำไม่ได้ไม่ต้องเสีย แต่ชาวนา ก็มีภาระ ที่ต้องเสียเงิน “รัชชูปการ” (ภาษีส่วย) ถ้าไม่มีเงินเสียก็ต้องถูกรัฐบาล เกณฑ์แรงงานไปทำงานให้รัฐบาลประมาณปีละ ๑๕-๓๐ วัน

จากรสภาพความอัตตขัตสนของชาวนา ที่นายปรีดิ์ฯ ได้ประสบ นั้น ชาวนาไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ ทำให้นายปรีดิ์ฯ ระลึกถึงคำสอนของครูที่กล่าวถึงรูปแบบการปกครอง กับเหตุการณ์ทาง

การเมืองในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๔ ทั้งภายในประเทศและเหตุการณ์ในประเทศจีน ดังที่กล่าวแล้ว ถ้าเมืองไทยมีรัฐสภา ผู้แทนที่ราชภูมิเลือกตั้งไปนั้น คงเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราชภูมิได้

นายปรีดีฯ เคยกล่าวว่า “ผมขออย่าไว้คำตอบของผมเกี่ยวกับสภาราชวนาชาตินั้นเป็นเรื่องที่ผมประสบแก่ตนเองที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกรักด้วยกัน ก่อนผมไปศึกษาณ ประเทศไทยครั้งเดส...”

นักเรียนกฎหมาย

หลังจากที่นายปรีดีฯ ช่วยบิดาทำนาได้ระยะหนึ่งก็ได้เข้ามาอยู่ที่กรุงเทพฯ เพื่อทำงานเป็นเสมียนสำนักงานทนายความ ในขณะเดียวกัน นายปรีดีฯ ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมด้วยใน พ.ศ. ๒๔๖๐

ระหว่างที่นายปรีดีฯ เป็นนักเรียนกฎหมาย ได้ศึกษาวิชากฎหมาย แขนงต่างๆ นั้น สิ่งหนึ่งที่นายปรีดีฯ คิด คือ การเอาเปรียบของชาติมหำานาจที่อยู่ในประเทศไทย ถือสิทธิ์สภាទนอกราษฎร์ เดเหนือประเทศไทย คือ คนที่อยู่ในสังกัดของมหาอำนาจไม่ต้องขึ้นศาลไทย คดีที่มีคุ้มครอง เป็นคนสังกัดต่างชาตินั้น จะต้องให้ศาลกองสุลหรือศาลมีดีระหว่างประเทศ ตัดสิน ทั้งนี้เพราเป็นไปตามสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค หรือไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างชาติมหำานาจกับประเทศไทยในสมัยนั้น

ในศาลมีดีระหว่างประเทศ คดีตัดสินวินิจฉัยของผู้พิพากษาชาติ มหาอำนาจจะมีน้ำหนัก หรือมีความหมายมากกว่าคดีตัดสินวินิจฉัยของผู้พิพากษาชาวไทย

กรณีดังกล่าวที่ นายปรีดีฯ ในฐานะนักเรียนกฎหมาย รู้สึกไม่พอใจในการใช้อำนาจของต่างชาติ นายปรีดีฯ จึงคิดหาทางจะแก้ไข เมื่อมีโอกาส เพื่อทำให้ฐานะอำนาจทางศาลของไทยมีความเท่าเทียมกับชาติมหำานาจซึ่งมีสิทธิ์พิเศษ

สำหรับการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยนั้นที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ตามระบบการปกครอง นายปรีดีฯ มองเห็นปัญหาต่างๆ ในฐานะที่เป็นนักเรียนกฎหมาย แต่ก็ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรในเวลานั้น

ขณะเดียวกันอาจารย์ผู้สอนกฎหมายก็กล่าวถึง บุคคลที่มีสิทธิพิเศษ นอกอำนาจศาลยุติธรรมที่มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีสำหรับราชภรัฐทั่วไป ซึ่งในฐานะนักเรียนกฎหมายต้องเรียนรู้ถึงกระบวนการวิธีพิจารณาความในศาลด้วย คือ บุคคลที่มีสิทธิพิเศษอยู่นอกอำนาจของศาลยุติธรรม คือ

๑) พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหมื่นเจ้าขึ้นไป

๒) คนที่มีสัญชาติในบังคับของชาติมหा�อามาจมีสิทธิพิเศษในทางคดี เมื่อคนเหล่านั้นทำความผิดก็ไปเขียนศาลลงสุลของชาตินั้น ไม่ต้องขึ้นศาลไทย เช่น คนจีนที่เป็นคนในบังคับของต่างชาตินั้นมาอาศัยทำการทากินในประเทศไทย เมื่อเข้าทำความผิด ตำรวจจับตัวได้แต่ต้องส่งผู้นั้นไปเขียนศาลลงสุลต่างชาติที่คนจีนนั้นสังกัดอยู่

นายปรีดีฯ ในฐานะนักเรียนกฎหมาย จึงมีแนวคิดมุ่งหมายที่จะแก้ไขเรื่องนี้ถ้ามีโอกาสเพื่อให้พ้นจากสิทธิพิเศษดังกล่าวด้วยการให้คนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย

พ.ศ. ๒๔๖๑ นายปรีดีฯ ยังเรียนอยู่ที่โรงเรียนกฎหมายมีข่าวลงในหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการปฏิวัติในประเทศไทยเชียโดยพวากบลเซวิค ก่อการล้มระบบกษัตริย์ นายปรีดีฯ บันทึกว่า “ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงคำพูดของครูที่โรงเรียนมัธยม... (คือโรงเรียนตัวอย่างฯ)... ระหว่างรุสเซียและสยามประเทศจะเลิกล้มระบบสมบูรณ์ถาวรสิทธิราชย์ได้ก่อน...” และนายปรีดีฯ ได้สนทนาระเอื่องนี้กับเพื่อนๆ

ผู้ริเริ่มกิจกรรมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส

จัดตั้งสมาคม

ความรู้สึกนึกคิดของนายปรีดีฯ ที่ใช้เวลาสะสมหล่อหลอมมายาวนานเพื่อแสวงหาความชอบธรรมที่ตนเองคาดหวังไว้ ได้เริ่มต้นนำไปสู่การปฏิวัติ หลังจากใช้เวลาทุ่มเทกับการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยในฝรั่งเศสผ่านไปได้ประมาณ ๓ ปี ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยนายปรีดีฯ เป็นผู้นำนักเรียนไทยทั้งในฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ และประเทศใกล้เคียงอีกแคนยูโรป ร่วมกันก่อตั้งสมาคมของนักเรียนไทย โดยให้ชื่อว่า “สามัคคยา누เคราะห์สมาคม” ใช้อักษรย่อว่า “ส.ย.ก.” เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Association Siamoise d’Intellectualité et d’Assistance Mutuelle” ใช้อักษรย่อว่า “S.I.A.M.” มีลักษณะเป็นสมาคมของปัญญาชนชาวสยามเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สมาคมนี้ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของการแสวงหาพันธมิตรเพื่อนำไปสู่กิจกรรมตามจิตสำนึกของนายปรีดีฯ สมาคมได้รับการก่อตั้งขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๗ ในระหว่างที่นายปรีดีฯ ยังต้องใช้เวลาในการศึกษาเล่าเรียนต่อไปจนถึงชั้นปริญญาเอก

นายปรีดีฯ ได้รับเลือกเป็นเลขานุการสมาคมคนแรก และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๘ และ พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับเลือกเป็นผู้นำสมาคมในตำแหน่งที่ใช้ชื่อว่า “สภานายกสมาคม”

เรียกวัง

นายปรีดีฯ อาศัยสมาคมที่ตนริเริ่มนั้นเป็นสถาบันระดมความคิดจากเพื่อนนักเรียนให้มุ่งความสนใจไปสู่ปัญหาบ้านเมืองของไทย

ในการประชุมประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ในฐานะที่นายปรีดีฯ ดำรงตำแหน่งสภานายกสมาคม ได้กล่าวแสดงความเห็นต่อเพื่อนสมาชิกสมาคมว่า “ผลสรุปที่ได้จากการประชุมเมื่อปีที่แล้วนั้นแสดงว่าเพื่อนนักเรียน

ส่วนมากได้ก้าวเข้าสู่แนวทางสมาคมการเมืองเพื่อระบบประชาธิปไตย ฉะนั้นในการประชุมประจำปีครั้งที่ ๓ สำหรับ ค.ศ. ๑๙๒๖ (พ.ศ. ๒๔๖๗) นั้น คณะกรรมการสมาคมฯ จึงได้จัดให้มีปาฐกถาการเมืองมากขึ้นกว่าปีที่แล้ว เพื่อปรารถนาให้สมาคมฯ ก้าวไปอีกก้าวหนึ่งในการร่วมกันต่อสู้ท่านอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาล (สมบูรณ์ฯ) เพราะท่านปฏิบัติการไม่เหมาะสมอย่างประการ”

จากถ้อยແطلดังกล่าวข้างต้นผ่านไปแล้ว นายปรีดีฯ จึงเสนอให้ที่ประชุมนักเรียนไทยอภิปรายการปฏิบัติการกิจของท่านอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ที่เพื่อนนักเรียนไทยเห็นว่าไม่เหมาะสมอย่างไรบ้าง ในกรณีนายปรีดีฯ จัดให้มีการอภิปรายถึงวิธีจ่ายเงินกระเปา (Pocket Money) และเงินค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่นักเรียนส่วนมากไม่ได้รับเท่าที่ควร เพราะเงินฟรังก์ของฝรั่งเศสมีค่าตกต่ำอยู่เรื่อยๆ

โดยส่วนตัวของนายปรีดีฯ เองขณะนั้น สถานทูตไทยในฝรั่งเศสยกย่องให้นายปรีดีฯ เป็น “นักเรียนชั้นอนุโสดสูง” (Super Senior) ที่ได้รับเงินเดือนจากสถานทูตมากกว่านักเรียนอาวุโสธรรมด้า ซึ่งนักเรียนเหล่านั้นส่วนมากทราบดีอยู่แล้ว อีกทั้งนายปรีดีฯ ก็ใกล้จะสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกภายในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้า ฉะนั้น การกระทำของนายปรีดีฯ ที่เสนอให้มีการอภิปรายการกิจของท่านทูตจึงไม่น่าจะเป็นเรื่องเหตุผลเพื่อส่วนตน โดยนายปรีดีฯ อ้างว่าเพื่อความเป็นอยู่ของนักเรียนส่วนใหญ่ที่จะต้องอยู่เรียนต่อไปอีก

การอภิปรายปัญหาเกี่ยวกับเงินที่นักเรียนได้รับจากสถานทูตไม่เหมาะสมนี้ นายปรีดีฯ จึงเสนอที่ประชุมสมาคมฯ ให้ทำหนังสือแสดงความจำนำเพื่อนักเรียนที่ได้รับเงินน้อยให้ได้รับเงินเพิ่มเติมอย่างเหมาะสมไปยังท่านทูตเพื่อพิจารณาต่อไป อีกทั้งขอให้ทางสถานทูตจ่ายเงินแก่นักเรียนเป็น “เงินปอนด์” ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากรัฐบาลไทย

ผู้รับผิด

พระ wang ซีเชอ พระองค์เจ้าจูญศักดิ์กุตดากร อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ได้โทรเลขด่วนรายงานการกระทำของนายปรีดีฯ มาอย่างกระกรงการต่างประเทศ ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปักเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอส่งด่วนนายปรีดีฯ กลับสยามโดยด่วน ตามเหตุผลที่ท่านอัครราชทูตกล่าวว่าหมายปรีดีฯ ทำการเหมือนกับเป็นหัวหน้าสหภาพแรงงาน โดยยุบงนักเรียนไทยให้เรียกร้องเงินกระเบ้าหรือเงินเดือนเพิ่มขึ้น อีกทั้งนายปรีดีฯ ได้ปฏิบัติการขัดคำสั่งของท่านอัครราชทูตด้วย

ฝ่ายนายปรีดีฯ ร่วมกับสมาชิกสามัญค่ายนุเคราะห์สมาคมได้ถวายภึกกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปักเกล้าฯ เพื่อโต้แย้งคำกล่าวหาของท่านอัครราชทูต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปักเกล้าฯ ทรงพิจารณาเอกสารรายงานทั้งหมด พระองค์ทรงมีพระบรมราชนิจฉัยว่า นายปรีดีฯ ต้องรับผิดชอบในการเบี่ยงเบนวัตถุประสงค์ของสมาคมนักเรียนไทยให้มีสภาพเป็นสหภาพแรงงาน ดำเนินกิจการด้วยการขาดความควรจะและขัดต่อความประสงค์ของท่านทูต สถานการณ์เข่นนี้ไม่อาจผ่อนปรนได้ ถ้าขึ้นปล่อยให้นักเรียนกระทำการดังกล่าว ก็ไม่มีอัครราชทูตท่านใดสามารถรับผิดชอบในการดูแลสวัสดิการของนักเรียนในอนาคตได้ พระองค์จึงทรงมีพระบรมราชโองการว่า “ส.ย.า.ม.” ตามรูปแบบนี้ต้องบุญเลิก แต่ถ้าปราบนาให้เป็นสมาคมที่ช่วยให้นักเรียนมีการติดต่อระหว่างกันก็ต้องกำหนดข้อบังคับใหม่ โดยนักเรียนจะได้รับอนุญาตให้มีเสรีภาพในการจัดการทางสังคม และอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสถานทูตอย่างเคร่งครัด และไม่อนุญาตให้นักเรียนรุนเด็กเป็นสมาชิกสมบูรณ์ของสมาคมที่มีสิทธิออกเสียง เพียงแต่ร่วมในค่ายวันหยุดภัยได้จากการดูแลเป็นพิเศษโดยตัวแทนท่านอัครราชทูตเท่านั้น ทั้งนี้พระองค์ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้เรียกนายปรีดีฯ กลับทันที

ส่วนภูมิภาคของนักเรียนไทยที่ร้องขอให้จ่ายเงินเดือนเป็นเงินปอนด์แทนการจ่ายเป็นฟรังก์นั้น พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์พิจารณาเรื่องนี้ เมื่อพระองค์ทรงได้รับคำอธิบายชี้แจงจากท่านอัครราชทูต พร้อมกันนี้ พระองค์ทรงเสียพระราชหฤทัยที่นักเรียนไม่มีอยู่ในวินัย จึงมีพระราชประสงค์ เดือนให้นักเรียนรู้สึกในหน้าที่ของตน

บิดาของนายปรีดีฯ ทูลเกล้าถวายภูมิภาค

เมื่อบิดาของนายปรีดีฯ ได้ทราบพระกระแสรับสั่งให้เรียกนายปรีดีฯ กลับประเทศไทย บิดาของนายปรีดีฯ จึงทูลเกล้าถวายภูมิภาคต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาไปจนกว่านายปรีดีฯ สอบไล่ปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายที่จะเป็นไปในไม่ช้านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่งพระราชทานให้ตามภูมิภาคของบิดาของนายปรีดีฯ โดยมีเงื่อนไขว่าวันนายปรีดีฯ จะต้องเขียนคำขอมาเป็นลายลักษณ์อักษร ต่อท่านอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ความดังกล่าวนี้ กระทรวงการต่างประเทศที่กรุงเทพฯ ได้โทรถนถึงท่านอัครราชทูตสยามที่กรุงปารีสทันที มีผลทำให้นายปรีดีฯ ยังคงอยู่ศึกษาต่อไปจนสำเร็จการศึกษา

ก่อตั้ง “คณะราษฎร” ที่กรุงปารีส

ก่อนเดินทางกลับประเทศไทย ในช่วงปลาย พ.ศ. ๒๔๖๙ นั้น นายปรีดีฯ ได้ร่วมกับเพื่อนๆ อีก ๖ คน ประชุมก่อตั้ง “คณะราษฎร” ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส คณะราษฎรนี้เป็นการรวมกลุ่มนักเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงการปกครองระบบบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยไปสู่ระบบของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นความมุ่งหวังของนายปรีดีฯ จากประสบการณ์ชีวิตที่นายปรีดีฯ เคยได้รับนับแต่วัยเด็กและวัยเรียน ซึ่งการประชุมจัดตั้งคณะ

ราชภูมิครั้งแรกนี้ได้กระทำการภายในประเทศเพื่อเป็นขั้นเตรียมการก่อน พร้อมกันนี้นายปรีดีฯ เสนอเค้าโครงงการเศรษฐกิจต่อที่ประชุมด้วย

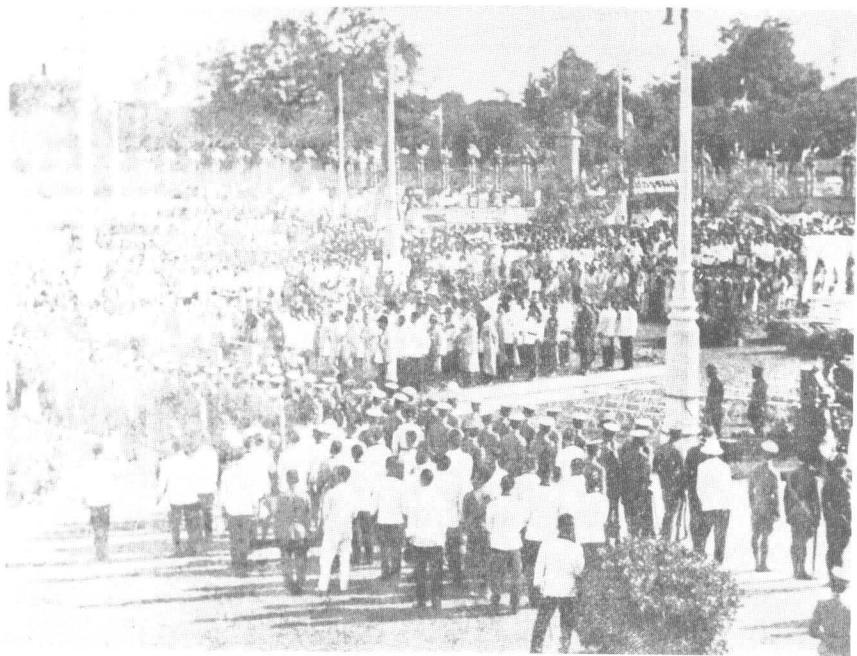
ครั้นเมื่อนายปรีดีฯ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกทางกฎหมาย จากประเทศไทยร่วงเศสแล้วได้เดินทางกลับถึงประเทศไทย เมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๗๐ และเข้าดำรงตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวงยุติธรรม ขณะเดียวกันก็เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมไปพร้อม กันด้วย ก่อนที่นายปรีดีฯ หรือ “หลวงประดิษฐ์มนูธรรม” ในฐานะผู้นำ ฝ่ายพลเรือนของ “คณะราษฎร” ในประเทศไทยได้ทำการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองหรือที่นายปรีดีฯ ใช้คำว่า “อภิวัฒน์” การปกครองระบบสม- บูรณานาญสิทธิราชย์ มาสู่ระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรง เป็นประมุข เมื่อเช้าตรุนของวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นผล สำเร็จและสืบทอดรูปแบบการปกครองระบบประชาธิปไตยมาตราบจน ทุกวันนี้

บทบาทหน้าที่และลั่งที่ได้กระทำ ตามความมุ่งหวังเพื่อชาติ

นายปรีดีฯ ได้เรียนจากสถานศึกษาสูงขึ้นตามลำดับแล้วได้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ จึงได้ประสบพบเห็นสภาพการเศรษฐกิจการเมืองของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศมากขึ้น ประกอบกับความรู้สึกนึกคิดจากการประสบการณ์ชีวิต และด้วยสายตาอันกว้างไกลที่มุ่งหมายต่อการแก้ไขปัญหาเพื่อความเป็นธรรม และคำนึงถึงประโยชน์ของชาติโดยส่วนรวมเป็นสำคัญ นายปรีดีฯ จึงเป็นผู้นำทางความคิดและดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย ด้วยการตั้งกลุ่มการเมืองขึ้นเรียกว่า “คณะราษฎร” ซึ่งประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน โดยตัวนายปรีดีฯ เองมีฐานะเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน และเป็นมั่นสมองของคณะราษฎร ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยจากระบอบสมบูรณ์แบบสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ฉะนั้น จึงถือได้ว่านายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือที่นายปรีดีฯ ใช้คำว่า “อภิวัฒน์” เรื่อยมา รวมระยะเวลา ๑๕ ปี นายปรีดีฯ ได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหลายตำแหน่ง จึงมีส่วนทำให้นายปรีดีฯ มีโอกาสสริเริ่มการทำงานในสิ่งที่ตนตั้งความมุ่งหวังไว้ทั้งในทางการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม อันเป็นคุณประโยชน์ของชาติอย่างยิ่ง การเข้าดำรงตำแหน่ง ตลอดจนสิ่งที่นายปรีดีฯ ได้กระทำที่สำคัญโดยย่อ มีดังต่อไปนี้

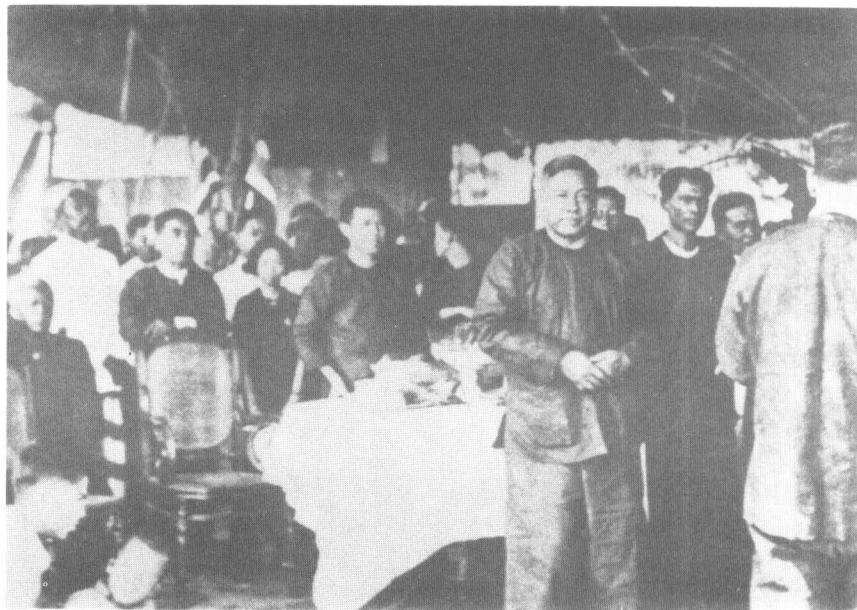
๑. ผู้กำหนดนโยบายหลักของคณะราษฎร หรือที่เรียกว่า “หลัก ๖ ประการ” ซึ่งเป็นแนวทางของรัฐบาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใช้เป็นแนวทางการบริหารราชการแผ่นดิน ประกอบด้วย
 - ๑) หลักเอกราช
 - ๒) หลักความสงบ
 - ๓) หลักเศรษฐกิจ
 - ๔) หลักความเสมอภาค
 - ๕) หลักเสรีภาพ
 - ๖) หลักการศึกษา
๒. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (๒๔๗๕)
๓. ผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ เทียบกับปัจจุบันคือ ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
๔. เลขावิการสภาพัฒนราษฎรคนแรก (๒๔๗๕)
๕. ผู้ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว (๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕) และอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับการณ์ฉบับแรกของไทยตามระบบการปกครองประชาธิปไตย และผู้เสนอแนะให้มีการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๘๙ เพื่อพัฒนาระบบการปกครองให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น
๖. กรรมการราษฎร (๒๔๗๕-๒๔๗๖) ตำแหน่งนี้เทียบกับปัจจุบันคือ รัฐมนตรี

พิธีประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๐ วันวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๗๐

(๗) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (๒๕๗๖-๒๕๘๐)

- ๑) ร่างพระราชบัญญัติ เทศบาล และจัดตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักร ไทยเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นตามระบบประชาธิปไตย
- ๒) กำหนดให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนันตามพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองท้องที่
- ๓) จัดตั้งกรมโยธาธีบาล
- ๔) ป้องกันและปราบปรามการประทุษร้าย
- ๕) สร้างโรงพยาบาล สร้างฝายและพนังช่วยชาวนา ฯลฯ

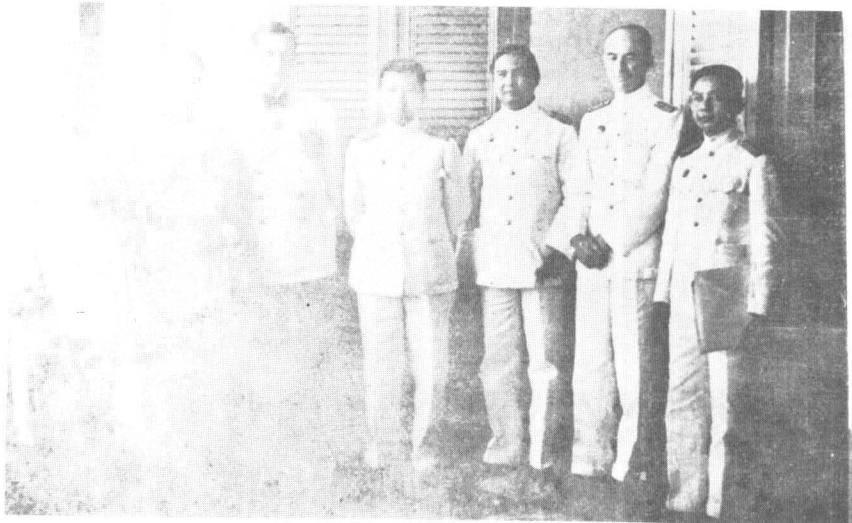
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ออกรับเยี่ยมชาวนา
พร้อมกับนายกรัฐมนตรี พระยาพหลพลพยุหเสนา

๕. จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อเป็นตลาด
วิชา โดยเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ (พ.ศ.
๒๔๗๖) ทั้งนี้รัฐบาลเสนอให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ประสานการ
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๔๘๕

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (พ.ศ. ๒๔๘๒)

- ✓๙. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๑)
- ๑) เจ้าให้ชนาครองกฤษลดอกเบี้ยเงินกู้จากร้อยละ ๖ ต่อปีเป็นร้อยละ ๕ ต่อปี ซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยได้รับการลดดอกเบี้ยเป็นเงินจำนวนมาก เงินกู้ดังกล่าวเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภคในสมัยรัชกาลที่ ๖
 - ๒) เจรจาประทุมมหาอำนาจ ๓ ประเทศ เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกันกับไทย ทำให้ไทยได้อิสรภาพและความเสมอภาคในเรื่องอำนาจศาลและการภาษีอากรอย่างเต็มที่ เสร็จสิ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๑
 - ๓) เจ้ารัฐบาลอังกฤษเรื่องการบักบั้นเขตแดน ระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งเป็นอาณา尼คมของอังกฤษในสมัยนั้นให้ถูกต้องตามหลักการ

ภายในหลังการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส
 (นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
 ร่วมลงนามกับผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศส)

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศร่วมลงนามใน
 สนธิสัญญาระหว่างไทยกับผู้แทนรัฐบาลอังกฤษ

ຮັບຜົນຕີວ່າກາງກະທຽບກາງຄລັງ (ເມສ. ๑-ເມສ. ๔)

- ១) ປັບປຸງຮະບນກາຍືອາກໃໝ່ ເພື່ອຄວາມເປັນຫຮມທາງສັງຄມ
ອາກີເຊັ່ນ ຍາກເລິກເຈິນ ຮັບຜົນກາງ (ກາຍືສ່ວຍ) ຍາກເລິກອາກຄ່ານາ
ຢລ່າ ຜູ້ມີໄຮຍໄດ້ມາກ ຜູ້ບໍລິໂພດຸມເພື່ອຍາກ ຜູ້ບໍລິໂພດເຮົ່ອງ
ບໍລິໂພດທີ່ໄໝຈໍາເປັນແກ່ກາງດຳຮັບຜົນກາງສັງຄມລຳດັບ
- ២) ຜູ້ເຮົ່າເລີ່ມຈັດທຳປະມວລຮັບຜົນກາງ ເປັນຄຽງແຮກຂອງໄທຍ (ພ.ສ.
ເມສ. ៤) ຜຶ່ງເປັນທັບຄູ່ຄູ່ດີເກື່ອງກັບກາຍືອາກທີ່ເປັນຫຮມ
- ៣) ໂອນວິສາຫກິຈາສູນຂອງບຣີ້ຊັກຖົງກຸ່ມອເມຣິກັນທີ່ໃຊ້ສີທີ່ພິເສດ່າ
ກາງຜູ້ຂາດໄວ້ຕາມສົນທີ່ສັງຄູ່ໄມ່ເສມວກາດ ນາເປັນຂອງຮູ້ບາລໄທຍ
- ៤) ຜູ້ນຸ່ງເປັນກວາງຮາກຮູ້ນາຄາරກາງຂອງປະເທດໄທຍ ໂດຍກ່ອດັ່ງ
“ສຳນັກງານນາຄາຮາດໄທຍ” ໃນ ພ.ສ. ເມສ. ៣ ແລະ ໄດ້ຮັບການ
ພັດນາເປັນ “ຮາກຮູ້ແຫ່ງປະເທດໄທຍ” ໃນ ພ.ສ. ເມສ. ៤ ສັບຕ່ວ
ມາຈານຄຶ້ງປັຈບັນ
- ៥) ກໍານັດ “ປຶ້ງປະມານແຜ່ນດີນ” ໃໝ່ ໂດຍເຮັ່ມຕັ້ງແຕ່ ១
ຕຸລາຄມ ໄປສິນສຸດ ៣០ ກັນຍາຍີນ ຂອງທຸກປີ ແຕ່ເດີມນັ້ນປຶ້ງປະ-
ມານໆ ກໍານັດຕາມປີປົງທີ່ ຜຶ່ງໄໝວ່ານຍຄວາມສະດວກແລະ
ຄຸນປະໂຍ້ນໃນການບໍລິຫານກາງແຜ່ນດີນ ເພຣະໃນເວລາທີ່ກໍາລັງ
ເຕີຍມີຈັດທຳປຶ້ງປະມານນັ້ນຄວບເປັນຮະຫວ່າງຖຸຟັນ ເມື່ອຖຸແລ້ນມາ
ຄື່ຈະໄດ້ລັງມືອງທຳກຳໄດ້ເຕີມທີ່ຕາມງົບປະມານທີ່ໄດ້ຮັບ ດ້ວຍເຫດຜລ
ນີ້ຈຶ່ງເປົ້າປຶ້ງປະມານໆ ໃໝ່ດັ່ງກ່າວຂ້າງຕັ້ນ ແລະປົງປົກຕິມາຈານ
ຄຶ້ງປັຈບັນ

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง^๑
จากคำชี้แจงประมาณการรัฐภูมิการแก่ประชาชน

๑๑. ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คนหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์ (๒๔๘๔)

- ๑) ต่อต้านเผด็จการ ทั้งนี้เพื่อรักษาลジョมพล ป. พิบูลสงครามเสนอให้อำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุด (จอมพล ป.) มีอำนาจสั่งการทุกกระทรวง ทบวง กรมได้ นายปรีดีฯ เสนอให้ยกยิ่ง
- ๒) จัดตั้งขบวนการเสรีไทย ต่อต้านญี่ปุ่นที่รุกรานไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกลงเป็นฝ่ายแพ้ส่งคราม แม้ว่ารัฐบาลจอมพลป. ยินยอมเป็นฝ่ายญี่ปุ่นก็ตาม ผลทำให้ประเทศไทยได้อเอกสารและอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน

นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

๑๒. ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
รัชกาลที่ ๕ ประกาศพระบรมราชโองการยกย่องนายปรีดี พนมยงค์
เป็น “รัฐบุรุษอาวุโส”
- โดยที่ทรงพระราชนิรันดร์เห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง... ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ

ศาสนา พระมหาเกษตริย์ และรัฐธรรมนูญ... บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประสงค์

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสและให้มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป..."

๑๓. ผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยได้รับเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

๑๔. นายกรัฐมนตรีคนที่ ๗ (๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙)

ด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมขอร้องให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ด้วยอยู่ในภาวะคับขันจึงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้นายปรีดีฯ เป็นนายกรัฐมนตรี

วันที่ ๓ มิถุนายนปีเดียวกันนั้น ภายหลังที่ได้เปิดประชุมรัฐสภา ซึ่งประกอบด้วย พุทธศาสนา และสภานักแทนราษฎร ตามรัฐธรรมนูญฉบับ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ แล้ว นายปรีดีฯ พิจารณาเห็นว่าตามมาตรยานั้นรัฐบาลควรลาออกจากเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับรัฐบาลต่อไป แม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ดังกล่าว ไม่มีบทบังคับว่า ถ้ามีรัฐธรรมนูญใหม่ขึ้นเมื่อได้รับการต้องลาออกจากตำแหน่ง นายปรีดีฯ จึงลาออกจากตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันน้อมทิ遁จะได้ทรงพิจารณาแต่งตั้งรัฐบาลใหม่ต่อไป

วันที่ ๔ มิถุนายนปีเดียวกัน ประธานรัฐสภานำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันน้อมทิ遁ตามความเห็นชอบของสมาชิกพุทธศาสนาและสภานักแทนราษฎรเห็นสมควรโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ยังไม่ทันที่นายปรีดีฯ จะจัดตั้งคณะรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันน้อมทิ遁ลักษณะจารชน์ในวันที่ ๕ มิถุนายนปีเดียวกันนั้น

นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีจึงเสนอขอความเห็นชอบต่อ
รัฐสภาให้อัญเชิญพระเจ้านองยาเชอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นทรง
ครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อไป รัฐสภาเห็นชอบเป็นเอกฉันท์

นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี (พ.ศ. ๒๔๘๙)

หลังจากเสร็จการประชุมรัฐสภาแล้ว นายปรีดีฯ ก็ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๙

ต่อมาประธานรัฐสภาด้วยความเห็นชอบของสมาชิกรัฐสภาส่วนมากในการประชุมเมื่อ ๑๐ มิถุนายนปีเดียวกัน เสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวให้แต่งตั้งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกเป็นครั้งที่ ๓ แต่เมื่อถึงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ นายปรีดีฯ ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ด้วยเหตุผลที่ได้ตราสารสำคัญทำงานเพื่อประเทศชาติมาเป็นเวลาอันสมควรแล้ว และรู้สึกว่าสุขภาพอนามัยทรุดโทรมลง ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติได้เต็มที่ จึงขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รวมระยะเวลาของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายปรีดี พนมยงค์ได้ ๕ เดือน ๒๗ วัน

เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ ๑ ปีเศษ ในวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๙๐ กองทัพในนามคณะรัฐประหารได้ยึดอำนาจจักรวรรดิ และระดมยิงทำเนียบท่าช้างวังหน้า ซึ่งเป็นบ้านพักของนายปรีดีฯ และครอบครัว โดยมุ่งหมายเพื่อจับนายปรีดีฯ แต่นายปรีดีฯ สามารถลี้ภัยรัฐประหารออกนอกประเทศไทยไปพักอาศัยอยู่ในประเทศจีนเป็นเวลา๑๑ปีในพ.ศ. ๒๕๑๓ จึงย้ายไปพำนัก ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จนถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เมื่ออายุได้ ๘๓ ปี

มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ได้จัดสร้าง “อนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์” ณ ถินกำเนิด บริเวณตรงข้ามหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นอนุสรณ์อันทรงเกียรติแด่ ฯ พณฯ นายปรีดี พนมยงค์ “รัฐบุรุษอาวุโส” และเพื่อผู้สนใจศึกษาชีวประวัติของท่านอันควรแก่การยกย่องในฐานะสามัญชนผู้นำ

อนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทางความคิดอันกว้างไกล ผู้มีจิตสำนึกมุ่งมั่นสร้างสรรค์คุณประโยชน์เพื่อ
ประเทศไทยโดยส่วนรวม

“...การที่ทำอะไรไปทั้งนี้ก็เพื่อเห็นแก่ชาติและราชภรเป็นส่วนมาก เห็นว่า
เกิดมาครั้งเดียว เมื่อมีโอกาสทำได้ก็ควรทำ ไม่ควรบำเพ็ญตนให้เป็นคน
หนักโลก... ทุกสิ่งทุกอย่างก่อนลงมือกระทำก็ได้เป็นห่วงและคิดไว้ว่าถ้าตาย
ลงไปก็คงพอเมื่อเงินเลี้ยงลูกและเชือ... การที่ทำทั้งนี้... เราได้กุศลผลบุญที่ทำ
ให้ชาติยอมได้สืบต่อไป... จะทำอย่างไรได้มีเมื่อเราทำการเพื่อชาติ และใน
ชีวิตของคนอีกหลายร้อยล้านหาມีโอกาสไม่... ขอให้คิดถึงชาติและราชภร
ให้มากๆ ... การเมืองก็การเมือง การส่วนตัวก็ส่วนตัว...

คิดถึงเสมอ

ปรีดี”*

* จดหมาย (ลายมือ) ของท่านปรีดีฯ เขียนถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ (ภรรยา) เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๗๕ ณ พระที่นั่ง อันันตสมาคม ในระหว่างเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นับตั้งแต่วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๗๕